

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha 2018

Martina Červíková

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Martina Červíková

**Asijská finanční krize a její dopad na
ekonomiku a společnost v Korejské
republice**

**Asian financial crisis and its impact
on ROK's economy and society**

Praha 2018

vedoucí práce: PhDr. Tomáš Horák, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Tomáši Horákovi, Ph.D. za vedení bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Abstrakt

Korejská krize roku 1997 nastala v důsledku nevhodné časové struktury vnějšího zadlužení. Když byl region zasažen asijskou měnovou krizí, neexistovala dostatečná důvěra v korejskou ekonomiku, aby korejské banky mohly obnovit své krátkodobé půjčky. Tvrdím, že tento nedostatek důvěry ze strany mezinárodních investorů byl způsoben nejenom širší regionální krizí, ale také mimoekonomickými faktory v Koreji, jako byly korupce, studentský radikalismus, generální stávková akce a vojenské incidenty s KLDK. V textu podávám ekonomický přehled krize, diskutuji problémy korejské společnosti a uvádím narativní historii korejské politiky v krizových letech.

Abstract

The 1997 Korean crisis arose as a result of external debt maturity mismatch. When the region was hit by the Asian monetary crisis, there was not enough confidence in the economy of Korea and Korean banks could not rollover their short term debt. I argue that this lack of confidence on the part of international investors was caused not only by the wider regional crisis but also by non-economic factors in Korea such as corruption, student radicalism, a general strike and military incidents with the DPRK. In the text I provide an economic summary of the crisis and a discussion of problems in Korean society as well as a narrative of Korean political history in the crisis years.

Klíčová slova:

Korejská finanční krize, asijská finanční krize, IMF, korupce, studentské hnutí, generální stávková akce, K, KLDK, 90. léta.

Keywords:

Korean financial crisis, Asian Financial Crisis, IMF, corruption, student movement, general strike, ROK, DPRK, 1990s.

Obsah

Obsah	5
Seznam zkratk	6
1. Úvod	8
2. Příčiny krize	11
3. Dohoda s IMF	18
4. Následky v ekonomice	21
5. Krize ve společnosti	25
5.1 Korupce	26
5.2 Nepokoje	26
5.3 Sociální následky ekonomické krize	28
6. Korejský stát v době krize	29
7. Závěr	47
Literatura	48
Seznam příloh	51
Příloha č. 1: Chronologie	52

Seznam zkratek

- DP** Democratic Party
Mindžudang
Demokratická strana
- FKI** Federation of Korean Industries
Čönguk kjöngdžein jönhaphö
Celostátní federace podnikatelů
- FKTU** Federation of Korean Trade Unions
Hanguk nodong čohap čchongjönmäng
Korejský svaz odborů
- GNP** Grand National Party
Hannara tang
strana Velká vlast
- HDP** Hrubý domácí produkt
- HNP** Hrubý národní produkt
- ICFTU** International Confederation of Free Trade Unions
Mezinárodní konfederace svobodných odborů
- ILO** International Labor Organization
Mezinárodní organizace práce
- IMF** International Monetary Fund
Mezinárodní měnový fond

- KCTU** Korean Confederation of Trade Unions
Čönguk mindžu nodong čohap čchongjõnmäng
Celostátní svaz demokratických odborů
- KEF** Korea Employers Federation
Hanguk kjõngjõngdža čchonghjõphõ
Všeobecná asociace korejských manažerů
- KLA** Korejská lidová armáda
- KLDR** Korejská lidově demokratická republika
- KR** Korejská republika
- NCNP** National Congress for New Politics
Sädžõngčchi kungmin hõüi
Národní kongres nové politiky
- NKP** New Korea Party
Sinhanguktang
Strana nové Koreje
- NPP** New Party by the People
Kungmin sindang
Nová národní strana
- OECD** Organization for Economic Cooperation and Development
Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj
- ULD** United Liberal Democrats
Čaju mindžu jõnhap
- USA** United States of America
Spojené státy americké

1. Úvod

Krise roku 1997 se v Koreji nejčastěji nazývá „měnová krize IMF“ (*IMF ōhwan ūgi*, viz např. Kim 2016) nebo prostě „krize IMF“ (*IMF ūgi*, viz např. Čchö 2009). To ukazuje, jak velkým dojmem zapůsobila na Korejce situace, kdy jejich vláda musela žádat o pomoc mezinárodní instituce a podrobit se jejich podmínkám. Ale měnová krize byla jen výrazem problémů, do kterých se dostala celá korejská ekonomika, zejména slabý finanční sektor.

V této bakalářské práci se snažím ukázat, že vedle čistě ekonomických faktorů a „náказы“ asijskou finanční krizí oslabovaly důvěru v korejskou ekonomiku i jiné jevy a události, vycházející z korejské společnosti. Obrovské korupční aféry, asertivní počínání dělnických odborů, radikální studentské hnutí sympatizující s KILDR, vojenské incidenty vyvolané severokorejskou stranou – to všechno muselo zahraniční investory znepokojovat. Je také pravda, že vláda postižená korupčními skandály nebyla schopna zajistit v krizi dostatečně důvěryhodné vedení. V tomto směru bylo štěstím, že právě ve stejné době, kdy krize propukla, došlo ke zvolení nového prezidenta. Kim Tä-džung jako zkušený politik byl schopen projevit potřebnou rozhodnost a zároveň jako dlouhodobý opoziční aktivista a bojovník za demokratizaci nebyl v té době tolik poznamenán účastí na existujícím politickém systému. Řešení krize naproti tomu ovlivnily jeho názory, zejména podezíravý vztah k velkým ekonomickým konglomerátům – *čäbölüm*.

Z těchto důvodů pojednávám o různých stránkách korejské skutečnosti let 1996–1999. Ve druhé až čtvrté kapitole bakalářské práce shrnu základní ekonomická fakta krize – její příčiny, rozsah a podmínky půjčky od Mezinárodního měnového fondu a ekonomické následky, jakož i průběh oživení a ekonomickou politiku Kim Tä-džungovy vlády. Následující kapitolu věnuji třem společenským problémům, jmenovitě korupci, studentskému a dělnickému aktivismu, a také sociálním následkům krize. Tyto faktory jsem považovala za vhodné zpracovat obecně, než přistoupím k narativnímu výkladu vývoje korejského státu a jeho interakce se zmíněnými problémy v krizovém období. Ten

se nachází v nejdelší, šesté kapitole. Snažila jsem se o chronologický přístup, ovšem s ohledem na souvislost mezi událostmi, které se nezdálo odvíjely souběžně – zvláště dramaticky v případě propuknutí krize a jednání s Mezinárodním měnovým fondem, zatímco korejští občané volili nového prezidenta republiky. Čistou chronologii popisovaných událostí čtenář najde v příloze č. 2. Zahraniční a mezikorejské události zmiňuji pouze tehdy, měly-li bezprostřední dopad na společnost v Korejské republice nebo pokud ovlivnily vnitropolitickou situaci. Kromě jednání s IMF to jsou hlavně incidenty vyvolané Korejskou lidovou armádou, naopak o severokorejském jaderném programu se nezmíním.

Na stranách 6 a 7 se nachází seznam použitých zkratk. Jedná se nejčastěji o zkratky z anglických názvů korejských organizací. V samotné práci je zpravidla uvádím při první zmínce o dané organizaci a nadále se jim spíše vyhýbám ve prospěch českého překladu názvu (ale naopak hojně jich užívám v příloze č. 1). Anglická označení, ze kterých zkratky pocházejí, uvádím pouze ve zmíněné příloze, spolu s označením v češtině a korejštině. Všechna korejská slova cituji ve standardní české transkripci a pokud se nejedná o vlastní jména, jsou vytištěna *kurzívou*. Pokud je nutno korejská jména skloňovat, skloňuji pouze poslední slabiku a to výhradně přidáním pádové koncovky; původní samohlásku nikde neměním. Čtenář tak snadno rekonstruuje podobu všech jmen a výrazů v korejském písmu. Výjimkou jsou názvy, které zároveň slouží jako obchodní značky, a korejská měnová jednotka, *wŏn*, kterou nadále uvádím bez diakritiky. Není-li uvedeno jinak, jedná se vždy o won Korejské republiky.

Mezi literaturou v anglickém jazyce je asi základním pramenem pro dané období *South Korea since 1980* (Heo a Roehrig 2010). V období krize si ale všímá v podstatě jen prezidentských voleb a tak pro celkový vývoj korejské společnosti té doby měla stále ještě větší význam pravidelná roční shrnutí událostí v *Asian Survey* (zejména Koh 1997, Park 1998, Park 1999 a Yoon 2000). Mezi ekonomickou literaturou o asijské finanční krizi panuje ve faktografické oblasti většinou shoda; nejvíce cituji Sharmovu publikaci, protože je nejpodrobnější (Sharma 2003). Za zmínku stojí primární pramen – vzpomínky Otto de Beaufort Wijnholdse, nizozemského zástupce v IMF (Wijnholds 2011). I když většinou

rozhodnutí své organizace obhájí, zmiňuje také některé podrobnosti o tom, jak se k těmto rozhodnutím dospělo a skutečnost, že vláda Spojených států dosáhla začlenění některých podmínek, které byly příznivé pro její vlastní politiku vůči Koreji.

2. Příčiny krize

Korejská krize z konce roku 1997 byla součástí širšího problému, tzv. asijské finanční krize. Shalendra B. Sharma uvádí tři pohledy na její příčiny:

1. iracionální ztráta důvěry investorů v asijské trhy (Sharma 2003, 10–15)
2. vnější makroekonomické faktory (devalvace yuanu, japonská recese, posílení amerického dolaru; Sharma 2003, 15–23)
3. morální problémy postižených ekonomik (jako korupce a favoritismus) vedly k systémové slabosti a špatnému řízení (Sharma 2003, 23–26)

Podobně Kui-Wai Li se domnívá, že vysvětlení asijské finanční krize lze rozdělit podle toho, jestli zdůrazňují šíření „nákazy“ nebo slabost makroekonomických fundamentů, a oba výklady považuje za slučitelné (Li 2002, 200–201). Jinak člení existující teorie Tran Van Hoa (Tran 2000a):

1. makroekonomické teorie: příčinou měla být hrozba restriktivní ekonomické politiky japonské vlády, třebaže se nenaplnila, a v podzimních měsících také zvyšování úrokové míry v Kanadě a dalších velkých ekonomikách
2. finanční teorie: viní z krize strukturu mezinárodního finančního systému a zejména existenci měnových spekulantů
3. strukturální teorie: považují za hlavní příčinu nevhodné užití zahraničních investic místními vládami, zejména v Thajsku a Indonésii
4. institucionální teorie: poukazují na politiku pevných měnových kurzů v mnohých z těchto zemí

Toto členění uvádí až příliš konkrétní obsah pro každou kategorii (přestože Tran důsledně píše „theories“ v plurálu) a evidentně nepokrývá všechna vysvětlení, připomínaná Sharmou. Snad je lze považovat za názory, které se často objevovaly ještě v průběhu krize koncem minulého století.

Sám Tran Van Hoa dále prezentuje ekonometrický model, který má příčiny krize vysvětlit objektivně na základě devíti makroekonomických proměnných (Tran 2000b); ale jako výsledná zjištění uvádí pouze příčiny krátkodobého růstu, dlouhodobého růstu a inflace (navíc v případě Thajska (s. 32) se spokojuje

s konstatováním, že dlouhodobý růst nelze vysvětlit žádnou z použitých proměnných).

Podle Sharmy byla hlavní příčinou asijské měnové, bankovní a finanční krize slabost soukromého sektoru a nedostatečná regulace, zejména v oblasti financí (Sharma 2003, 26). Rovněž Andrew Sheng zdůrazňuje slabiny finančního systému v „asijském ekonomickém modelu“ (Sheng 2009, 95). Naproti tomu Kui-Wai Li, ve své studii o tomto modelu – jeho termín je „ekonomismus“ – soudí, že paradigma ekonomismu nebylo krizí narušeno. Krize „pouze zdůraznila význam obchodních cyklů a potřebu vyhýbat se krizím“ (Li 2002, 200).

Jomo Kwame Sundaram se o většině předchozích vysvětlení vyjadřuje velmi kriticky:

„The East Asian crises of 1997–1998 gave rise to two major responses from mainstream or orthodox economists. The first was an attempt to explain the unexpected events from mid-1997 in terms of several aspects of the orthodoxy, especially theories of currency crisis. Proponents of this explanation made much of current account or fiscal deficits, real as well as imagined. When this line of reasoning clearly proved to be wrong, inadequate, or unpersuasive, the second line of defence was to turn the preceding celebration of the East Asian miracle on its head by suggesting that key elements of East Asian exceptionalism, for example, government intervention and social capital, were responsible for the crises. Those promoting this explanation emphasized cronyism (government favouritism for particular business interests) and poor corporate governance – both genuine problems, but irrelevant in this context – with some grudging acknowledgement of the poor or wrong sequencing of financial liberalization, rather than the implications of liberalization itself with its open capital accounts“ (Jomo 2009, 33).

Sám považuje za příčinu krize právě zmíněnou finanční liberalizaci a zejména kritizuje reakci Mezinárodního měnového fondu (Jomo 2009).

Krize postihla Thajsko a další státy jihovýchodní Asie dříve než Korejskou republiku. Thajsko se vyznačovalo rychlým růstem hrubého domácího produktu, ale také ohromným deficitem běžného účtu platební bilance, zpomalením růstu vývozu, udržováním pevného kurzu thajského bahtu, rychlým vzestupem zahraničních půjček na peněžním trhu, investiční bublinou na trzích akcií a realit a od roku 1996 zhoršováním vnějších podmínek. Když investoři ztratili důvěru ve schopnost thajské centrální banky nadhodnocený kurz bahtu udržet, nastala krize (Sharma 2003, 66).

Během několika dnů se přenesla také na Filipíny (Sheng 2009, 24). To byla mnohem méně úspěšná ekonomika. Hrubý domácí produkt sice ještě v roce 1997 vzrostl, ale zůstával pod úrovní z roku 1981. Přitom klesal podíl zpracovatelského průmyslu a stoupala nezaměstnanost. Také růst filipínského vývozu zpomaloval. (Gochoco-Bautista 2003, 135). Příchod krize sice již v červenci donutil filipínskou vládu, aby žádala o půjčku IMF (Sheng 2009, 24) a profitabilita bank i velkých společností se značně snížila, ale prudký pokles filipínského pesa zároveň zvýšil příjmy z vývozu a filipínská ekonomika nakonec patřila k méně postiženým (Gochoco-Bautista 2003, 137).

Další postižená země, Malajsie, se žádosti o půjčku od IMF dokázala vyhnout (Sheng 2009, 24). Byla to jedna z nejspělejších zemí v jihovýchodní Asii, hrubý domácí produkt v 90. letech rostl vysokou rychlostí, nezaměstnanost byla nízká a dařilo se i omezovat dříve vysoký státní dluh. Značný byl deficit běžného účtu platební bilance, ale postupně se snižoval. Navíc půjčky byly většinou dlouhodobé a celkové zahraniční zadlužení nebylo nijak extrémní. Ale i zde byla aktiva výrazně nadhodnocena a po spekulativních útocích na malajský ringgit začal jeho kurz prudce klesat a krize rozšířila i na Malajsii (Sheng 2009, 187–212).

Indonéska rupiah devalvovala v srpnu 1997 (Sheng 2009, 31). I když se krize v indonéské ekonomice šířila pomaleji a vláda demonstrovala ochotu k rozhodným opatřením, nakonec byla Indonésie krizí poškozena nejvíce (Sharma

2003, 123). Předtím byl rozvoj indonéské ekonomiky velmi úspěšný, spojoval industrializaci s modernizací zemědělství a export ropy nenarušil konkurenceschopnost v jiných odvětvích. Státní rozpočet byl celkem vyrovnaný, kurz rupiah realistický, inflace nízká a deficit běžného účtu také (Sharma 2003, 124–127). Nevýhodná ale byla časová struktura zahraničního zadlužení (Sharma 2003, 129), což se velmi podobá korejskému případu.

Konečně uvedu Hongkong, den před počátkem krize navrácený Británií Číně. HDP rostl, rozpočet byl vyrovnaný, trh funkční, vnější rezervy patřily k největším na světě, pevný kurz hongkongského dolaru jimi zabezpečený a bankovní soustava vospělá a dobře regulovaná. I zde však byla neudržitelně nadhodnocená aktiva (Sheng 2009, 257–263). V říjnu 1997 byl hongkongský dolar vystaven rozsáhlému spekulativnímu útoku a další následoval v červnu následujícího roku. Vláša oblasti vypracovala třicetibodový program zabezpečení měny (Sheng 2009, 263–266). Silný bankovní sektor a obrovské vnější rezervy nakonec umožnily administrativě v srpnu 1998 spekulativní útoky odrazit jednorázovou intervencí a ekonomika do konce roku ozdravila (Sheng 2009, 266–277).

Krize se neprojevovala jen v Asii, zvlášť citelně zasáhla Rusko a Brazílii (Sharma 2003, 5–7). Pro korejskou ekonomiku byla širší krize vnějším faktorem, který způsobil ztrátu důvěry v asijské trhy. Snížená nabídka na mezinárodních finančních trzích potom vedla ke zvýšení ceny zahraničních půjček, a to i pro korejské instituce.

Asijská finanční krize začala 2. července 1997 kolem 4:30 ráno. Tou dobou úředníci thajské centrální banky začali telefonovat svým partnerům v jiných finančních institucích, aby jim oznámili své rozhodnutí uvolnit směnný kurz thajského bahtu k americkému dolaru. Tím vznikl tlak také na jiné měny v regionu. Krize se rychle rozšířila na Filipíny, Malajsii a Indonésii. Celý region jí byl ovlivněn (Sheng 2009, 21–24). Korejská republika však zpočátku nebyla považována za krizí bezprostředně ohrožený stát.

Shalendra D. Sharma vyjmenovává makroekonomické indikátory, podle kterých se Korea jevila jako zdravá a silná ekonomika, na niž se potíže jihovýchodní Asie nemohou rozšířit.

1. vysoké tempo ekonomického růstu (více než 8% roku 1995, 6% za tři čtvrtletí před krizí)
2. relativně nízká inflace (mezi 4 a 5%) a klesající nominální úroková míra
3. směnný kurz wonu nebyl příliš nadhodnocen
4. vysoká míra úspor (přes 30%)
5. od roku 1993 přebytkový státní rozpočet
6. deficit běžného účtu mezi lety 1990 a 1995 byl v průměru 1,9% HDP; v roce 1996 vystoupil na 4,9% HDP, ale do poloviny roku 1997 opět klesl na 1,9%
7. zahraniční zadlužení rychle rostlo, ale v roce 1996 stále dosahovalo jenom 22% HNP; Světová banka považovala za nebezpečnou úroveň zadlužení 48% HNP
8. 99% obyvatel bylo gramotných (Sharma 2003, 181)

Mělo se ale ukázat, že tyto údaje, ačkoliv pravdivé, nevystihují celou skutečnost. Specifický ekonomický model Korejské republiky vedl k neobvyklé struktuře vnitřních a vnějších financí a jejím důsledkem byla zranitelnost vůči změně podmínek na *peněžních trzích* ve východní Asii.

Vládní politika v období rychlého ekonomického růstu považovala financování průmyslového rozvoje za hlavní úkol bankovníctví, které bylo v 60. a 70. letech z větší části ve státním vlastnictví. Korejské banky poskytovaly preferenční půjčky podnikům, působícím ve strategicky zvolených odvětvích (Sharma 2003, 189). Poměr zadlužení k vlastnímu kapitálu u 30 největších rodinných holdingů (*čaból*) na konci roku 1997 dosáhl 5,19 (Sheng 2009, 166).

Korejské banky samy si zajišťovaly potřebnou likviditu půjčkami na zahraničních finančních trzích, zejména prostřednictvím svých poboček v Japonsku a Singapuru (Sheng 2009, 37). V té době vláda prezidenta Kim Jōng-sama liberalizovala půjčování peněz ze zahraničních zdrojů. Ale protože při dlouhodobých půjčkách byly banky (i jiné instituce) povinny poskytovat

informace a žádat o povolení ministerstvo financí a hospodářství, silně preferovaly půjčky krátkodobé. To znamená, že dlouhodobou likviditu kryly krátkodobými půjčkami, které vždy v době splatnosti u zahraničních partnerů obnovovaly. Výsledkem byla taková struktura zadlužení korejských finančních institucí, že převládaly krátkodobé zahraniční půjčky; naproti tomu jejich pohledávky byly většinou dlouhodobé půjčky *čäbölüm* (Sharma 2003, 207).

V průběhu 90. let *čäböly* používaly snadno dostupných půjček k investicím, ale expanze byla doprovázena klesající mírou zisku (Sharma 2003, 210–211). Do roku 1996 tak jejich zadlužení dosáhlo zmíněného pětinasobného (ale u některých *čäbölü* až třicetinasobného) poměru zadlužení k vlastnímu kapitálu (Sharma 2003, 211). Pro banky to znamenalo vzrůst *non-performing loans* (podle korejské definice takových půjček, ze kterých neplynul úrok ani splátky po dobu více než šesti měsíců, zatímco většina ostatních států OECD takto klasifikovala podobné půjčky již po třech měsících; Sharma 2003, 205). A protože banky financovaly úvěry *čäbölüm* krátkodobými půjčkami v zahraničí, zvýšil se poměr krátkodobého zahraničního dluhu ke vnějším měnovým rezervám Korejské republiky do roku 1997 na více než trojnásobek; krátkodobé zadlužení tvořilo téměř 60% zahraničního dluhu (Sharma 2003, 211). Zároveň kolem poloviny 90. let došlo ke zhoršení odbytu korejského zboží na mezinárodních trzích (Sharma 2003, 212–213).

23. ledna 1997 ohlásila společnost Hanbo Steel and Construction bankrot. Vzápětí následovaly další podniky skupiny Hanbo, které za její půjčky ručily (Sharma 2003, 213). Na jaře a v létě zbankrotovaly další velké společnosti. Po vypuknutí asijské krize byla vláda prezidenta Kim Jöng-sama centrální Korejskou bankou upozorněna na existující riziko vyčerpání zahraničních rezerv, ale nebyla schopna adekvátně reagovat (Sharma 2003, 214). Zároveň Korejská banka intervenovala na měnovém trhu, aby udržela pevný kurz wonu k americkému dolaru. Na tuto operaci vydala během několika měsíců více než třetinu korejských mezinárodních rezerv (Sharma 2003, 216). V říjnu přestaly japonské banky, částečně s ohledem na finanční situaci ve vlastní zemi, obnovovat korejským institucím splatné půjčky. Protože Japonsko bylo největším korejským věřitelem a jeho instituce nejlépe obeznámené se situací na korejském finančním trhu, ostatní

věřitelé následovali jejich příkladu (Sharma 2003, 216). Protože Korejská banka chtěla zabránit poklesu směnného kurzu wonu, provedla v říjnu a listopadu další intervenci na měnových trzích, čímž její měnové rezervy poklesly z 22,4 miliard USD na 7,3 miliard (Sharma 2003, 217). 16. listopadu se konečně dalších intervencí vzdala a směnný kurz wonu byl uvolněn (Sharma 2003, 218).

Všechny slabiny korejské ekonomiky se propojily s asijskou finanční krizí. Korejské banky nedostávaly splátky na dlouhodobé půjčky domácím podnikům; musely však uhradit krátkodobé půjčky zahraničním věřitelům, kteří v důsledku asijské krize ztratili důvěru v další růst korejské ekonomiky; aby tak mohly učinit, skupovaly měnové rezervy centrální banky a převáděly je zmíněným věřitelům; přitom tyto rezervy byly nedostatečné. V Koreji nastala bankovní a měnová krize.

Pokud jde o její domácí příčiny, ty spočívaly ve vysokém zadlužení korejských společností, ale i v mimoekonomických jevech, které důvěru investorů v korejskou ekonomiku dále podryvaly. Specifickou příčinou krize se stala také vládní strategie finanční liberalizace, která korejské instituce přímo orientovala k získávání krátkodobých půjček ze zahraničí, a to i ke krytí dlouhodobých investic.

3. Dohoda s IMF

18. listopadu 1997 oznámil místopředseda vlády a ministr financí a hospodářství, Kang Kjōng-sik, že Korejská republika se bude ucházet o pomoc Mezinárodního měnového fondu (IMF). Národní shromáždění však jeho plán odmítlo. 19. listopadu byl Kang Kjōng-sik z obou funkcí odvolán. Jeho nástupce Im Čchang-jöl prohlásil, že žádat o pomoc IMF nepřipadá v úvahu. Žádal místo toho o podporu Japonska a Spojených států, které měly mít zájem na stabilitě korejské měny. Ještě týž den také zveřejnil balíček mimořádných opatření, ale důvěru na finančních trzích se obnovit nepodařilo a 20. listopadu kurz wonu k americkému dolaru klesl o dalších 10%. Im Čchang-jöl 21. listopadu, po celonočním jednání se Stanleyem Fischerem, zástupcem generálního ředitele IMF, na tiskové konferenci oznámil, že KR požádá IMF o mimořádnou finanční pomoc (Sharma 2003, 218).

Protože se tak stalo v období těsně před prezidentskými volbami a přinejmenším dva z kandidátů (Kim Tä-džung a I In-če) předem vyjádřili úmysl dohodu s IMF případně změnit, vyžádal si fond písemný souhlas tří hlavních kandidátů s jejím zněním. Toho bylo dosaženo (Sharma 2003, 218). 3. prosince 1997 obě strany dospěly k dohodě (Korea Letter of Intent 1997). 4. prosince Im Čchang-jöl a generální ředitel IMF Michel Camdessus podepsali ujednání, podle kterého měl IMF umožnit Korejské republice v následujících třech letech půjčky do výše 57 miliard amerických dolarů. Z toho:

21 miliard dodal IMF sám

10 miliard pocházelo od Světové banky

4 miliardy od Asijské rozvojové banky

22 miliard bilaterálně od členů Skupiny sedmi (G-7) a jen v případě, že multilaterální část nebude postačovat (Sharma 2003, 219).

První výplatu ve výši 5,6 miliard USD obdržela KR okamžitě, další měla následovat po 17. prosinci za předpokladu, že korejská strana bude plnit podmínky smlouvy (Sharma 2003, 219). Ta vyžadovala, aby korejská vláda usilovala o makroekonomickou stabilizaci, reformy finančního sektoru a

korporací, ale také o liberalizaci zahraničního obchodu, kapitálového účtu a trhu práce. (Sharma 2003, 222; viz též IMF Stand-By Arrangement 1997).

Makroekonomická stabilizace měla největší prioritu. Jednalo se o následující opatření:

1. omezení peněžní zásoby
2. vyrovnaný státní rozpočet (i při očekávaném poklesu příjmů)
3. volný kurz korejského wonu
4. nejvyšší možná úroková míra, 30,1%
5. akumulace zahraničních rezerv
6. přísná rozpočtová politika po celý rok 1998 (Sharma 2003, 222).

Reforma korejských financí měla mít dvě složky:

1. restrukturalizace a rekapitalizace bankovní soustavy, včetně uzavření problémových institucí a odprodání problémových půjček, zatímco ostatní banky měly získat dodatečný kapitál a vláda zaručila všechny vklady až do roku 2000; každá z nich měla předložit plán splnění basilejských kritérií
2. posílení pravidel transparency a regulace (Sharma 2003, 222).

Reforma *čäbölü* plnila tyto úkoly:

1. snížení jejich zadluženosti v poměru k vlastnímu kapitálu
2. ukončení praxe zaručování za půjčky mezi podniky v jedné skupině
3. požadavek, aby se zbavily neprofitabilních aktivit
4. požadavek na transparentní účetnictví (Sharma 2003, 224).

V oblasti liberalizace měla Korea za úkol rychle a úplně ekonomiku otevřít obchodu zbožím i službami, intelektuálním vlastnictvím a měnami. Úplně měla uvolnit i pohyb kapitálu a liberalizovat transakce kapitálového účtu. Na trhu práce měly být sníženy mzdy a usnadněno propouštění (Sharma 2003, 224).

Smlouva nebyla veřejností přijata zcela příznivě; korejská média hovořila o neokolonialismu v podobě *IMF-sidä*, tedy éry nadvlády IMF, a o ztrátě ekonomické suverenity (Sharma 2003, 221). 3. prosinec 1997 označila za „druhý den národní hanby“ (*če-iüi kukčiiil*) po anexi Japonskem v roce 1910 a sám

prezident Kim Jōng-sam varoval, že pro korejský národ nastává období „ponížení a utrpení“ (Sharma 2003, 182 a 244).

Kritika záměrů IMF nebyla zcela neoprávněná. Tehdejší zástupce Nizozemí ve výkonném sboru IMF, Onno de Beaufort Wijnholds, k tomu poznamenává:

„Many observers also were of the view that it was the United States, rather than the IMF, that was negotiating with Korea. The presence in Seoul of a high US Treasury official, David Lipton, did nothing to dispel this suspicion, and in fact the United States successfully pressed for a number of measures that were clearly in its interests to be included in the program“ (Wijnholds 2011, 57–58).

A dále:

„The program also contained some elements which were seen to be included at the insistence of Japan (eliminating the Korean import diversification program) and the United States (greater foreign participation in the Korean financial system). Since they were clearly not crucial to the success of the program, it would have been better to leave them out and let other organizations deal with them in a more thorough manner. Incidents of political interference with the IMF and its policy conditions have been damaging to the institution, but continued to surface in later crises“ (Wijnholds 2011, 68).

Úředníci IMF pomohli uskutečnit ještě jedno opatření, společně s vládami vyspělých zemí přesvědčili japonské, americké a evropské banky ke změně časové struktury korejských dluhů se splatností do března 1998 a jejich následné konverzi na dlouhodobé obligace, garantované korejskou vládou (Sharma 2003, 220). S touto myšlenkou přišel státní tajemník německého ministerstva financí Jürgen Stark, a i když zejména Britové, Američané a Michel Camdessus zpočátku nesouhlasili, nakonec i jejich vlády přispěly k její realizaci (Wijnholds 2011, 59). 16. ledna 1998 dospěly zahraniční banky a vláda Korejské republiky k dohodě (Sharma 2003, 220).

4. Následky v ekonomice

Rok 1998 byl obdobím dramatické recese. Hrubý domácí produkt poklesl o 5,8%. Směnný kurz wonu vůči americkému dolaru poklesl o 60%, akciový trh o 50%. Zbankrotovalo 17 000 podniků. Nezaměstnanost, před krizí jenom dvouprocentní, dosáhla roku 1998 výše 6% a v březnu 1999 dokonce 8,7%. Reálné mzdy zároveň poklesly o 20,7% (Sharma 2003, 221).

Dohoda s IMF sledovala dva cíle, které nebyly navzájem opravdu slučitelné: na jedné straně strukturální reformu ekonomiky (jejíž průběh by nejvíce usnadnila expanzivní fiskální a měnová politika), na druhé stabilizaci měnového trhu (což vyžadovalo politiku restriktivní). Podařilo se obnovit důvěru investorů v korejskou ekonomiku, ale zmíněná rozpolupnost měla za následek několik vážných otřesů. Především restriktivní makroekonomická politika znamenala omezení bankovního úvěru, a tím také extrémní tlak na podniky. Za druhé, devalvace wonu a vysoká úroková míra přispívaly k recesi a inflaci. Tak v lednu a únoru stouply ceny spotřebního zboží o 20%, nezaměstnanost vzrostla z 0,5 miliónu osob na 1,3 miliónu, směnný kurz sice poněkud stoupl z nejnižšího stavu 2000 wonů za jeden americký dolar k 24. prosinci 1997, ale nadále kolísal mezi 1600 a 1700 wony (Sharma 2003, 224).

Mnozí ekonomové plán IMF kritizovali. Jeffrey Sachs poukázal na to, že restriktivní měnová a rozpočtová politika nedává smysl ve státě, který už rozpočtovou disciplínu dodržuje a míra úspor tam patří k nejvyšším na světě. Kihwan Kim k tomu dodal, že uvolňovat pomoc IMF po částech byla chyba, protože se tak jevila neadekvátní krátkodobému zadlužení Koreje. Oba ekonomové také kritizovali politiku vysokých úrokových sazeb, která měla přilákat zahraniční kapitál, ale při klesajícím wonu zhoršila beztak už hrozivou dluhovou zátěž korejských podniků a způsobila prudký vzestup počtu bankrotů. Dále k tomu přispěl i tlak na korejské banky, aby v krátké době splnily basilejská kritéria, takže nejenže odmítaly poskytovat podnikům nové půjčky, ale také se snažily stáhnout stávající. Další ekonom, Martin Feldstein, kritizoval celý program strukturálních reforem jako nikoli nezbytný pro řešení stávající situace.

Korejskou krizi charakterizoval jako dočasný nedostatek likvidity, nikoliv permanentní nesolventnost. Kdyby IMF tuto skutečnost dostatečně zdůraznil zahraničním věřitelům, patrně by je snadno přesvědčil ke spolupráci (Sharma 2003, 224–226).

Jedním z následků vynucené strukturální reformy skutečně bylo to, že zbankrotovaly i mnohé sice vysoce zadlužené, nicméně ziskové společnosti. Nejvíce trpěly malé a střední podniky. Z 5239 společností, které zbankrotovaly od ledna do května 1998, jen 18 mělo více než 300 zaměstnanců. S pokračujícími bankroty ztrácely kapitál také korejské banky jako věřitelé postižených firem a samy pak měly o to větší potíže získat úvěry ze zahraničí. Zároveň stále klesal kurz wonu, takže ani vysoká úroková míra nepřilákala zahraniční investory: nevyrovnala úvěrové riziko. Vysoká úroková míra také poškozovala korejský vývoz (Sharma 2003, 226–227).

Mezinárodní měnový fond začal ustupovat od svojí původní politiky. Od 17. února 1998 byla uvolněna měnová politika a korejské vládě povolen schodkový rozpočet do 0,8% HDP. Centrální banka mohla snižovat úrokovou míru a navyšovat rezervy. Koncem dubna se směnný kurz ustálil na 1350–1400 wonů za jeden americký dolar a po konzultaci s IMF bylo Koreji povoleno snížit úrokovou míru na 20%. Zároveň směla rozšířit „sociální záchrannou síť“ (*sahō andžönmang*) v podobě pojištění pro případ nezaměstnanosti, programu veřejných prací apod. Na tyto účely vydala vláda v roce 1998 téměř 10 biliónů wonů a celkově na stabilizaci trhu práce 2,2% HDP. Po další revizi pohotovostního mechanismu IMF 28. května následovalo ještě širší uvolnění, schodek rozpočtu směl dosáhnout 4% HDP a politika vysoké úrokové míry byla prakticky ukončena. Čtvrtá revize 28. července umožnila ještě volnější rozpočtovou politiku. V září už vláda ani nedbala kritiky IMF a snížila úrokovou míru, poskytla úvěry malým a středním podnikům a zvýšila rozpočtový deficit. Konečně při páté revizi programu z 18. listopadu 1998 byl schodek navýšen na 5% HDP (Sharma 2003, 227–228).

Program pomoci Mezinárodního měnového fondu Korejské republice trval až do roku 2000. Z celkové disponibilní částky 21 miliard amerických dolarů čerpala

Korea desetkrát, celkem 19,5 miliardy. Poslední čerpání proběhlo v květnu 1999. K dispozici zůstávalo šest čerpání a 1,5 miliardy dolarů. 23. srpna 2000 fond provedl sedmou a osmou revizi pohotovostního úvěru a konstatoval, že Korea nemá v úmyslu zbývající čerpání provést. 4. prosince 2000 program formálně skončil. Tou dobou byl problém bilance běžného účtu a vnějších rezerv Korejské republiky úspěšně vyřešen; obrat v platební bilanci nastal už v roce 1998 a v červenci 1999 dosáhly zahraniční měnové rezervy KR 65 miliard amerických dolarů. Do srpna 1999 se směnný kurz wonu k americkému dolaru zvýšil o 30% oproti nejnižšímu bodu v lednu 1998, po většinu roku 1999 se držel okolo 1200 wonů. Úroková míra se nacházela v jednomístných číslech, inflace byla stabilizována a přímé zahraniční investice v prvním čtvrtletí 1999 dosáhly dvou miliard amerických dolarů, o 250% více než ve stejném období předchozího roku. Nezaměstnanost v polovině roku poklesla na 8%. Reformy a ozdravení proběhly rychleji než v ostatních krizích postižených ekonomikách (Sharma 2003, 228–229).

Poslední ekonomický aspekt krizového období, o kterém se musím zmínit, je reforma *čábölü*. V tomto směru se názor prezidenta Kim Tä-džunga shodoval s úmysly IMF, ale, jak jsem se už zmínila, mnozí jiní ekonomové snahu o souběžné řešení finanční situace a restrukturalizaci průmyslových skupin kritizovali jako zdroj přehnaného tlaku na podniky. V každém případě Kim Tä-džung dosáhl několika výměn, kdy jedna skupina odprodala nerentabilní závody jiné, která měla větší zkušenosti s daným odvětvím. Tak LG byla donucena svoji polovodičovou divizi prodat Hyundai a Samsung musel prodat svoji automobilku společnosti Daewoo; Korea Heavy Industries odkoupila od Samsungu výrobu lodních pohonů a rovněž od Samsungu i od Hyundai elektrárny. Hyundai také získala ropné rafinérie od Hanwha. Letecké společnosti Hyundai, Samsungu a Daewoo byly sloučeny, stejně tak petrochemické závody prvních dvou. Některé skupiny musely dokonce zvýšit svůj dluh, aby vládou prosazované operace mohly provést, zejména Hyundai a Daewoo (Sharma 2003, 233).

V prosinci 1998 největší konglomeráty předložily své „dobrovolné“ plány na zlepšení kapitálové struktury. Měly do konce roku 2000 snížit podíl dluhu a vlastního kapitálu na 200%, snížit počet poboček a dceřiných společností a zrušit vzájemné ručení mezi dceřinými společnostmi v různých odvětvích. O čtvrt roku

později při první revizi plnění těchto plánů se ukázalo, že zatímco LG a SK udělaly velký pokrok ve zlepšování kapitálové struktury, Hyundai a Daewoo nikoliv. V případě Daewoo se podíl dluhu na vlastním kapitálu dokonce zvýšil na 527%. Do července 1999 stála tato skupina před bankrotem. Vláda společně s věřiteli vypracovala plán nouzového financování, v jehož rámci byl jako záruka složen i soukromý majetek prezidenta společnosti Kim U-džonga v hodnotě 1,3 biliónu wonů. Nestačilo to a před koncem roku 1999 Daewoo zbankrotovala (Sharma 2003, 234–235).

5. Krize ve společnosti

Zatímco krizi v korejské ekonomice není obtížné přesně datovat i popsat, při snaze vysledovat její dopad na korejskou společnost a politiku jsem zjistila, že žádná „společenská krize“ po propuknutí té finanční a měnové nenastala. Korejská společnost už totiž v krizi byla. Zprávy o selhání korporací, bank a státu přicházely do prostředí, ve kterém všechny tyto instituce byly objektem veřejných rozporů, soudních procesů a morálního pobouření. Mnohé z nich v důsledku těchto událostí trpěly častými personálními změnami. V této a následující kapitole se pokusím stručně popsat projevy krize v korejské společnosti a politice a poukázat na to, jak mohly přispět ke zhoršení ekonomické situace. Zmíním se také o tom, jak korejská společnost reagovala na ekonomickou krizi, dohodu s IMF a následující ekonomický vývoj.

Politická a společenská situace v Korejské republice byla nestabilní už od roku 1996. Předchozí rok 1995 charakterizuje B. C. Koh v pravidelném přehledu událostí pro Asian Survey jako rok, kdy jižní Koreu zasáhly tři „earth-shaking events“ (zřícení obchodního domu Sampoong, No Tchä-uova korupční aféra a zatčení Čön Tu-hwana), ale poslední z nich označuje za velký skok v přechodu země k demokracii, a celkově zdůrazňuje procesy jako demokratizace, ekonomický růst a úspěchy v zahraniční politice (Koh 1996, 53). Naproti tomu v roce 1996 podle téhož autora (Koh 1997) země zakusila sérii vnitřních i vnějších otřesů, počítaje v to i nepříznivý vývoj na mezinárodním trhu polovodičů, i když v závěru (s. 9) Koh ještě poukazuje i na nadále příznivý růst ekonomiky. Mezi politickými a společenskými událostmi zmiňuje posílení postavení vládnoucí strany po volbách, následující bojkot zasedání Národního shromáždění opozicí, studentské a dělnické nepokoje, korupční skandály, soudní proces s bývalými korejskými prezidenty a průnik severokorejské ponorky (s. 1–2). O událostech té doby pojednám chronologicky v následující kapitole; zde se zaměřím na obecné problémy, které přispívaly k nestabilitě korejské společnosti v předvečer a v průběhu ekonomické krize (nebo i dodnes, to však není tématem této práce).

5.1 Korupce

Korupce měla v korejské společnosti hluboké kořeny. Korejské *čäböly* byly ovládány méně než stovkou rodin, které byly příbuzenskými svazky spojeny s politiky i navzájem (Kang 2002, 53–55) a obě skupiny typicky tvořili absolventi stejných prestižních univerzit (Kang 2002, 56). Vztah mezi státem a podnikateli se rozvíjel několik desetiletí, za kterých žádná strana nebyla schopna vnutit druhé beze zbytku svou vůli a obě na sobě byly závislé (Kang 2002, 98–120). David C. Kang se domnívá, že demokratizace stát do té míry oslabila, že *čäböly* získaly jasnou převahu (Kang 2002, 153). Zvýšenou potřebu politického financování, slabost státních institucí a nekontrolovanou expanzi *čäböľů* považuje také za hlavní příčiny ekonomické krize (Kang 2002, 159–171).

Jisté je, že v polovině 90. let minulého století, v předvečer krize, byla odhalena celá řada vážných případů korupce. V roce 1995 se objevil rozsáhlý skandál, který vedl k procesu se třemi bývalými prezidenty Korejské republiky (byli to Čön Tu-hwan, No Tchä-u a Čchö Kju-ha) a předními podnikateli (Kang 2002, 96). No Tchä-u přiznal, že do svého tajného fondu získal od podnikatelů 500 miliard wonů, z toho 187,5 miliard v době svého zatčení stále ještě vlastnil (Koh 1996, 54). 26. srpna 1996 odsoudil obvodní soud v Söulu Čön Tu-hwana k smrti a No Tchä-ua k 22 letům vězení (v jejich případě šlo i o obvinění ze vzpoury a velezrady). Spolu s nimi byli odsouzeni také Kim U-džöng ze skupiny Daewoo, I Kön-hüi ze Samsungu a tři další představitelé *čäböľů*. 16. prosince odvolací soud většinu z těchto trestů zmírnil a všichni podnikatelé obdrželi podmíněné tresty nebo byli osvobozeni (Koh 1997, 5). V roce 1996 došlo k dalším odhalením, která nebyla tak dalekosáhlá, ale postihla vládnoucí Kim Jöng-samovu administrativu. Ani následující vláda prezidenta Kim Tä-džunga nebyla ušetřena korupčních skandálů.

5.2 Nepokoje

Jedním ze zdrojů neklidu v korejské společnosti na sklonku minulého století byla studentská organizace, Korejská federace vysokoškolských studentských

organizací (*Hanguk tähak čchonghaksängghüi jönhap*, zkráceně *Hančchongnjön*), založená v roce 1993 zástupci 186 korejských univerzit při schůzi na univerzitě Korjō jako nástupkyně dřívější organizace z 80. let (*Če15gi Hančchongnjönüi čchongnosön punsök* 2007, 3). Hančchongnjön měl vyhraněné politické zaměření, vycházející z myšlenky jednoty severní a jižní Koreje, k jejímuž uskutečnění bylo třeba bojovat proti imperialismu a USA. Tato představa byla ovlivněna jednak specifickou formou populistického nacionalismu, kterou organizace přijímala, jednak také nesprávnou analýzou korejské ekonomiky jako závislé země třetího světa, zatímco ve skutečnosti v té době už šlo o vysokopříjmovou společnost. Hančchongnjön pořádal demonstrace, vyvolával konflikty s policií i státní zpravodajskou službou a jevil se až jako politická „eschatologická organizace“ (Hwang 1997). Jeho ideologie byla také charakterizována jako „proseverská“ (*Če15gi Hančchongnjönüi čchongnosön punsök* 2007, 4).

1996 byl také rok, kdy v Korejské republice přibylo pracovních sporů, s vyvrcholením v generální stávce na přelomu roku. Zatímco v roce 1995 připadalo na 1000 dělníků necelých 31 prostávkovaných dnů (výsledek devět let trvajících poklesu od stávek roku 1987, kdy tento ukazatel dosáhl 756 stávkových dnů), v roce 1996 to byl více než dvojnásobek, 68,5 dne. To způsobilo výrobní ztráty 180 miliard wonů a ztráty vývozu v hodnotě 386 miliard amerických dolarů (Kim 1998, 1146). Oproti studentskému radikalismu byla motivace stávkujících mnohem méně ideologická, ale na druhou stranu více organizační a právní než ekonomická. Ve skutečnosti totiž od zmíněného roku 1987 korejské mzdy značně vzrostly, v první polovině 90. let minulého století byly na druhém místě v Asii (po Japonsku; Kim 1998, 1147–1148). Zato pracovní zákonodárství se od dob vojenského režimu příliš nezměnilo. Legálně existovala jediná odborová ústředna, Korejský svaz odborů (*Hanguk nodong čohap čchongjömäng*, FK TU). To byla státem uznávaná organizace, která se v minulosti podřizovala zájmům podnikatelů; vedle ní vznikly nezávislé odbory, a ty si roku 1995 (po neúspěšném předchozím pokusu s příliš radikální organizací) založily vlastní a stále ještě nelegální Celostátní svaz demokratických odborů (*Čönguk mindžu nodong čohap čchongjömäng*, KCTU). I původní svaz byl v 90. letech aktivnější, organizoval spotřebitelský bojkot společností, které zachovávaly „despotický“ manažerský styl, veřejné demonstrace a podporu stávkujících (Kim

1998, 1150–1151). V roce 1996 k němu stále patřilo 1,2 miliónu (Koo 2000, 239) z celkového počtu 1,6 miliónu odborářů (Koo 2000, 231).

5.3 Sociální následky ekonomické krize

Krize a politika Mezinárodního měnového fondu způsobily v první řadě masovou nezaměstnanost, nejvyšší od 60. let toho století (Sharma 2003, 221). Do jara roku 1998 přišlo o práci 1,6 miliónu lidí a k nim přibylo 300 000 vysokoškolských absolventů, kteří nenacházeli uplatnění. Pětina domácností měla aspoň jednoho nezaměstnaného člena. Při jednání o propouštění docházelo k násilným konfliktům mezi dělníky a manažery (Park 1999, 136). Silné odborové svazy ve velkých závodech odmítaly propouštění přebytečných zaměstnanců připustit, pokud a dokud management nevyčerpá všechny ostatní prostředky. Většina velkých společností se proto obávala propouštět manuálně pracující (Koo 2000, 246–247). Podstatně hůře na tom byli dělníci v menších podnicích, které se mohly prostě zhroutit a zmizet i s místním odborovým svazem, a také kancelářští pracovníci; například z bankovního personálu ztratila v roce 1998 práci téměř třetina (Koo 2000, 248).

Nezaměstnanost vedla k dalším sociálním problémům. Počet sebevražd se v roce 1998 zvýšil o 50%. Přibylo *nosukča*, tedy lidí bez přístřeší, zdržujících se často v okolí stanic metra; ne vždy to byli skuteční bezdomovci, někteří nezaměstnaní odešli z domova a před svými blízkými předstírali, že jsou na služební cestě. Více než milión žen se podle státní prokuratury zabývalo prostitucí (Park 1999, 136).

6. Korejský stát v době krize

11. dubna 1996 se konaly volby do Národního shromáždění, jednokomorového parlamentu Korejské republiky. Z 299 křesel získala 139 vládnoucí Strana nové Koreje (*Sinhanguktang*, anglická zkratka NKP) prezidenta Kim Jöng-sama, 79 Národní kongres nové politiky (*Sädžöngčchi kungmin höüi*, NCNP), kterému předsedal Kim Tä-džung, 50 Liberálně demokratická unie (*Čaju mindžu jönhap*, ULD), vedená Kim Čöng-pchilem, 15 Demokratická strana (*Mindžudang*, DP) a 16 nezávislí kandidáti (Koh 1997, s. 3). Na výsledky měl vliv regionalismus, vysoké finanční výdaje kandidátů na volební kampaně a také vojenské manévry KLDŘ, narušující demilitarizované pásmo (Koh 1997, s. 3–4).

Regionalismus (*čjökčüüi*) v tomto případě znamená, že určité regiony v KR ve volbách upřednostňovaly určité strany a politiky, kteří z těchto regionů vesměs pocházeli. V korejské politice to byl běžný jev. Národní kongres nové politiky v Honamu zvítězil ve 36 ze 37 volebních obvodů (a pouze ve 30 v jiných částech Koreje, protože celkem v 66 obvodech), poslanci Strany nové Koreje zastupovali všechny obvody v Pusanu a většinu v Kim Jöng-samově rodném jižním Kjöngsangu, Liberálně demokratická unie většinu obvodů v obojím Čchungčöngu (Koh 1997, 3). Také Demokratická strana, jejíž významný člen, starosta Söulu Čo Sun, pocházel z provincie Kangwön, později s jeho předsednictvím posílila svoje pozice na severovýchodě (Park 1998, 5). Naopak Söul, tradičně ovládaný opozičními stranami, tentokrát zvolil kandidáty za Stranu nové Koreje ve 27 ze svých 47 volebních obvodů (Koh 1997, 3).

Ve prospěch vládnoucí strany zapůsobily severokorejské vojenské manévry, přezdívané „severák“ (*pukpchung*; Koh 1997, 3). KLDŘ se už od února předchozího roku snažila dosáhnout nového jednání o situaci na Korejském poloostrově, a to pouze s USA. Jako prostředek nátlaku vytvářela „incidenty“, při kterých jednotliví vojáci Korejské lidové armády nebo malé skupinky vstupovaly do demilitarizovaného pásma, obvykle na několik minut, a někdy symbolickými gesty (jako posunutí mezníku nebo zapíchnutí několika dřevěných tyček dále na jih) zpochybňovaly jeho status. 22. února 1996 severokorejské ministerstvo

zahraničních věcí předložilo návrh jednat s USA o „prozatímní mírové smlouvě“ a vytvoření společného vojenského orgánu KLRD a USA, který by nahradil existující komisi pro příměří. Později první náměstek ministra lidových ozbrojených sil Kim Kwang-džin veřejně oznámil, že status demilitarizovaného pásma a demarkační čáry „nelze dále udržovat“ a 4. dubna mise KLA v Pchanmundžömu deklarovala, že KLA tak nadále nebude činit (Michishita 2010, 140–141).

5., 6. a 7. dubna přibyly do Společné bezpečnostní oblasti posily více než 200 mužů s těžkou výzbrojí, pokaždé se tam zdržely několik hodin a budovaly obranná postavení. 9. dubna Kim Kwang-džin prohlásil, že jižní část demilitarizovaného pásma už ztratila jako nárazníková zóna význam a vypuknutí války je jen otázkou času. 11. dubna, v den voleb, sedm ozbrojených vojáků KLA překročilo demarkační čáru a došlo 300 metrů na jih od ní. Zdrželi se jen 45 minut, ale později téhož dne 10 vojáků obsadilo dva kopce na jih od demarkační čáry a zůstalo tam až do časných ranních hodin. Vláda Korejské republiky na tyto incidenty reagovala: 5. dubna zvýšila pohotovostní stupeň společného velitelství, 6. dubna svolala mimořádné zasedání Rady národní bezpečnosti a 9. dubna náčelník štábu vydal rozkaz na severokorejské průniky do jižní části demilitarizovaného pásma okamžitě reagovat. Spojené státy nepovažovaly tyto incidenty za nebezpečné a domnívaly se, že Kim Jöng-samova vláda záměrně zveličuje vážnost situace, aby posílila svoji konzervativní Stranu nové Koreje ve volbách (Michishita 2010, 141–142).

Zákon stanovil limit 90 miliónů wonů na volební kampaň jednoho kandidáta. Nebyl však dodržován. B. C. Koh cituje rčení „*20 tang, 10 nak*“, tj. kandidát, který investuje 2 miliardy wonů, bude zvolen, kandidát, který investuje 1 miliardu, propadne. Agitátoři, kterých někteří kandidáti zaměstnávali až 500, pobírali 40 nebo 50 tisíc wonů denně. Účastníci stranických předvolebních shromáždění (zákonný limit dvě shromáždění na volební obvod) často pobírali 20 až 50 tisíc wonů. Kandidáti poprvé v korejských dějinách byli povinni zveřejnit svá majetková priznání; celkový průměr byl 1 miliarda, průměr kandidátů NKP 2 miliardy wonů; nejbohatší kandidát měl majetek o hodnotě téměř 113 miliard wonů, nejchudší čistý dluh 290 miliónů (Koh 1997, 4).

Při 139 získaných křeslech chybělo Straně nové Koreje k absolutní většině v Národním shromáždění jenom 11 poslanců. Do 20. května se jí podařilo tento počet získat, přešlo k ní 8 nezávislých a 3 z poslanců za Demokratickou stranu (Koh 1997, 2). Opoziční strany na protest vyhlásily bojkot Národního shromáždění, a to se pak sešlo až s jednoměsíčním zpožděním. Výměnou za ukončení bojkotu vládnoucí strana souhlasila s vytvořením dvou výborů; jeden z nich měl přezkoumat porušení volebních pravidel, druhý pracovat na novele volebního zákona, aby se v budoucnu porušování zamezilo (Koh 1997, 4).

Na jaře, ještě před volbami, začala i série korupčních skandálů, které se přímo vztahovaly k vládnoucí administrativě. V březnu byl Čang Hang-no, zaměstnanec prezidentova úřadu a 19 let Kim Jöng-samův spojenec, zatčen za přijetí 60 miliónů wonů od stavební společnosti výměnou za povolení ke stavbě kondominií. V červnu byli za braní úplatků zatčeni předseda komise pro dozor nad cennými papíry a jeden z generálních ředitelů na ministerstvu financí a ekonomiky (Koh 1997, 6).

Také na jaře roku 1996, v dubnu, prezident kritizoval existující právní úpravu vztahů mezi dělníky a managementem v průmyslu. Jedním důvodem byl její autoritářský charakter; pocházela z dob vojenského režimu a vycházela z představy o despotickeém vedení, podporovaném státním aparátem. Tento stav věcí v podmínkách demokratizace jenom vyvolával nespokojenost dělnických organizací a přispíval k vysokému počtu stávek. Na druhou stranu si vláda spolu se zaměstnavateli přála také liberalizovat trh práce, zavést pružnější mzdový systém, usnadnit propouštění zaměstnanců a umožnit širší využívání dočasných a agenturních pracovníků. Tento úmysl odborové organizace odmítaly. Řešení měl přinést nový poradní orgán prezidenta Korejské republiky, Výbor pro reformu vztahů mezi prací a managementem, založený 9. května, se 30 členy zastupujícími dělníky, zaměstnavatele, akademické instituce a další organizace (Kim 1998, 1145–1147).

I když organizace dělníků i zaměstnavatelů iniciativu přivítaly, půl roku jednání výboru nepřineslo žádné výsledky. Korejský svaz odborů (*Hanguk*

nodong čohap čchongjŏnmäng, FK TU) i Celostátní svaz demokratických odborů (*Čŏnguk mindžu nodong čohap čchongjŏnmäng*, KCTU) požadovaly umožnit působení více odborových organizací na jednom pracovišti, zavést intervenci třetí strany v pracovních sporech a povolit organizaci učitelů; Celostátní federace podnikatelů (*Čŏnguk kjŏngdžein jŏnhaphŏ*, FKI) a Všeobecná asociace korejských manažerů (*Hanguk kjŏngjŏngdža čchonghjŏphŏ*, KEF) tyto požadavky odmítaly a prosazovaly liberalizaci. Výbor se neshodl ani na jednom reformním návrhu (Kim 1998, 1147–1149).

V srpnu 1996 zorganizovala organizace univerzitních studentů Hančchongnjŏn demonstrace, jejichž účastníci ostře kritizovali vládu a požadovali sjednocení Koreje na základě návrhů KLDR. Kim Jŏng-samova vláda se rozhodla k jejich násilnému potlačení. Nastaly střety mezi studenty, shromážděnými v kampusu univerzity Jŏnse, a policií, při kterých stovky osob utrpěly zranění a jeden policista byl zabit. Policie nakonec budovu obsadila a pochytila 3500 studentů, z nichž 280 bylo posléze formálně obviněno z porušení zákona o národní bezpečnosti a jiných trestných činů. Prezident označil incident za „operaci městské guerrily“ a přijal v Modrém domě 300 rektorů a děkanů na diskuzi o potlačení studentského radikalismu (Koh 1997, 5).

V září došlo k incidentu, který zpochybnil obranyschopnost země. 17. září (Michishita 2010, 142) nebo 18. září (Koh 1997, 6) ztroskotala na východním pobřeží Korejské republiky vojenská ponorka KLDR. Námořní síly KR ponorku nezachytily, přestože právě v době jejího průniku probíhalo jejich cvičení. Ze 26 členů posádky ponorky 11 spáchalo na místě sebevraždu; dalších 11 bylo brzy zabito silami KR a jeden, kapitán Ri Kwang-su, padl do zajetí. Pátrání po zbylých třech se zúčastnilo 60 000 vojáků a operace zabrala více než šest týdnů. 13 vojáků a policistů a 4 civilisté byli v jeho průběhu zabiti, přes dvanáct vojáků utrpělo zranění. Zabiti byli i dva členové posádky; poslední zůstal nezvěstný (Koh 1997, 6–7).

Politický život však více ovlivnily další odhalené případy korupce, které se týkaly vlády, ozbrojených sil, samosprávy hlavního města i finančních a jiných soukromých společností. Při parlamentním auditu vládních úřadů vyšlo najevo, že

ministr obrany I Jang-ho přijímal úplatky. V říjnu byl odvolán a posléze uvězněn; přiznal se, že přijal 150 miliónů wonů od Daewoo Heavy Industries za kontrakt na výrobu helikoptér. Podle dalších obvinění měl také získat pozici náčelníka štábu letectva Korejské republiky za dar šperků v hodnotě 35 miliónů wonů pro No So-jöng, dceru prezidenta No Tchä-ua, prostřednictvím jistého obchodníka se zbraněmi, a vyzradit vojenské tajemství (plán nákupu vojenského vybavení) témuž obchodníkovi. 11. listopadu byl formálně obviněn (Koh 1997, 5).

Další případ se týkal ministra zdravotnictví a sociálních věcí. I Söng-ho byl vyslechnut prokuraturou a rezignoval. Nebyl pak zatčen on, ale jeho manželka Pak Söng-ä za to, že přijala úplatek 170 miliónů wonů od asociace optometrů, kteří chtěli získat různé výhody od jejího manžela, mj. monopol na prodej brýlových obrouček. Objevily se zprávy, že tři členové Strany nové Koreje přijímali úplatky od téže asociace, a Národní kongres nové politiky požadoval propuštění Pak Söng-ä, aby nebyla „obětována“ místo svého muže (Koh 1997, 5–6).

Na podzim byl odhalen také případ 17 autobusových společností a úředníků správy hlavního města. Společnosti tajily svoje skutečné příjmy, tvrdily, že stále prodělávají, podařilo se jim tak zpronevěřit 23,8 miliardy wonů a získat souhlas městské správy k opakovanému zdražování jízdenek (Koh 1997, 6). Konečně 22. listopadu byl zatčen prezident Seoul Bank Sön Hong-gjun. Měl přijmout úplatek 100 miliónů wonů výměnou za půjčky, které banka poskytla výrobcí ventilů (Koh 1997, 6).

Protože výbor pro reformu pracovních vztahů nepřinesl žádné návrhy, vláda 10. listopadu konzultovala pracovní problematiku se svojí Stranou nové Koreje a rozhodla se vytvořit vládní výbor pod předsednictvím premiéra, který by vládní pozici vyjasnil. Už 3. prosince vláda předložila návrh zákona. Měl umožnit propouštění, legalizovat pružnou pracovní dobu i zaměstnávání dočasných pracovníků a připravit dělníky o mzdu za prostávkovanou pracovní dobu. Zčásti zohledňoval i požadavky odborů: školní učitelé měli dostat právo organizovat se v odborových svazech (bez práva na stávkou a kolektivní akci), odborové ústředny se směly překrývat na místní a oborové úrovni a měl být zrušen zákaz jejich

politické činnosti i zákaz zprostředkování třetí stranou v pracovních sporech. Ale po roce 2002, spolu s umožněním koexistence různých svazů na jednom pracovišti, mělo být zakázáno, aby odboroví funkcionáři na plný úvazek pobírali mzdu, což byla do té doby běžná praxe. Organizace zaměstnavatelů tuto reformu uvítaly, odbory ji prohlásily za zhoršení stávající situace a pohrozily stávkami (Kim 1998, 1149–1150). Národní kongres nové politiky odmítl zákon přijmout a požadoval uspokojivější návrh (Koo 2000, 238).

Ve hře byl ještě jeden faktor: 12. prosince 1996 byl završen proces, kterým se Korejská republika stala členem Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD), sdružující vyspělé ekonomiky (Čang 2008, 3–4). Také tato organizace požadovala, aby korejská vláda reformovala pracovní podmínky přijetím celé řady jejích doporučení (Čang 2008, 6–7).

26. prosince 1996 svolala Strana nové Koreje pouze své poslance na tajné zasedání Národního shromáždění v 6:00 hodin ráno. Byly přijaty dva kontroverzní zákony, o reformě pracovních vztahů a Úřadu pro plánování národní bezpečnosti (Koh 1997, 6). Zasedání trvalo sedm minut a nebyl na něm přítomen ani jeden z opozičních poslanců (Koo 2000, 239). Navíc definitivní podoba zákona o pracovních vztazích odložila uznání více než jedné národní odborové centrály až na rok 2000, což znamenalo, že Celostátní svaz demokratických odborů, ve skutečnosti velmi aktivně působící organizace, zůstane do té doby ilegální. A povolení zakládat odborové svazy učitelů bylo z návrhu odstraněno (Kim 1998, 1150).

Celostátní svaz demokratických odborů ihned vyhlásil generální stávku. Odpoledne téhož dne se jí už zúčastnilo 145 000 dělníků, zejména z automobilek Hyundai a Kia. 27. prosince se přidal s částečnou stávkou také Korejský svaz odborů. 28. prosince stávkovalo 372 000 dělníků z většiny automobilek a loděnic i některých jiných velkých podniků. Následovaly novoroční svátky; vláda doufala, že během nich vlna nevole opadne a stávka ztratí na síle; vedoucí odborů se toho sami obávali. Stal se opak. V lednu 1997 se ke stávce přidali i zaměstnanci pojišťoven, bank, nemocnic, rozhlasu a televize. Obě odborové ústředny vytvořily společné vedení (Koo 2000, 239–240).

Stávkující podporovala i část veřejnosti. Zájmové a politické organizace vydávaly prohlášení odsuzující vládu a podporující stávku. Cirkulovaly petice za odvolání obou zákonů, skupina profesorů práva je veřejně prohlásila za neplatné vzhledem k nedodržení procedurálních norem. Za 23 stávkových dnů se vybralo přes 100 miliónů wonů od individuálních občanů na podporu stávky. Národní kongres nové politiky a Liberálně demokratická unie se k této podpoře připojily a prohlásily stávku za „spravedlivou a legitimní.“ Postup korejské vlády kritizovaly i zahraniční odborové svazy, Mezinárodní konfederace svobodných odborů (ICFTU) podala 28. prosince stížnost u Mezinárodní organizace práce v Ženevě a ta 9. ledna poslala Kim Jöng-samovi protestní nótu. 10. ledna uspořádaly odbory ve 22 zemích demonstrace před korejskými zastupitelskými úřady. 11. ledna vyslaly ICFTU a OECD do Söulu delegace, jejichž členové se zúčastnili protestních shromáždění a společných tiskových konferencí s korejskými odboráři (Kim 1998, 1153–1154). ICFTU dokonce zorganizovala celosvětový bojkot korejských výrobků (Koo 2000, 241).

Strana nové Koreje 17. ledna nabídla opozičním stranám dialog. Prezident sám 21. ledna pozval opoziční představitele do Modrého domu a vyjádřil při setkání ochotu revidovat oba kontroverzní zákony a zrušit zatykače na odborové předáky. Celostátní svaz demokratických odborů reagoval tak, že omezil stávky pouze na středy. První taková středa byla hned následující den, 22. ledna, a stávkovalo o ní 140 000 dělníků (Kim 1998, 1155).

23. ledna 1997 ohlásila společnost Hanbo Steel, v té době 14. největší čáböl, bankrot (Sharma 2003, 213; Kim 1998 uvádí datum 24. ledna). Bankrot byl spojen s korupčním skandálem: zakladatel skupiny Hanbo Čöng Tä-su získával půjčky pomocí úplatků a politických konexí. V době bankrotu chybělo na účtech společnosti 1,5 až 2 bilióny wonů (Kang 2002, 165). Její celkové zadlužení u 61 bank a jiných finančních institucí činilo asi 6 miliard amerických dolarů (Sharma 2003, 213). Opoziční strany ztratily zájem diskutovat s vládou o revizi zákoníku práce a místo toho se zaměřily na nový skandál. Požadovaly veřejná parlamentní slyšení a jmenování zvláštního žalobce. Vláda to odmítala. (Kim 1998, 1155. Prezidentův syn Kim Hjön-čchöl byl později usvědčen z přijímání

úplatků – Park 1998, 2). Odboráři měli obavu ze ztráty podpory veřejnosti pro stávkou, která zablokovala automobilový a loďařský průmysl, čímž bezprostředně přispívala k rostoucímu deficitu platební bilance, a také z únavy mezi stávkujícími. Pokladny obou ústředen navíc nestačily na financování dalších stávkových aktivit. Ještě 26. ledna uspořádaly společné demonstrace v Söulu, ale 28. ledna Celostátní svaz demokratických odborů náhle další střeční stávky až do 18. února („pokud do té doby nebude připraven přijatelný zákon“) odvolal (Kim 1998, 1155–1158). Generální stávka tím skončila. Trvala 23 dnů (Kim 1998, 1142) a zúčastnily se jí 3 milióny dělníků (Koo 2000, 227).

V únoru probíhala diskuze o revizi zákona. Dvě hlavní opoziční strany se dohodly na mimořádném zasedání od 17. do 24. února o podobě svého protinávrhu. Ten pak předložily vládě a parlamentní komisi pro práci a životní prostředí, kde probíhala další debata. 28. února uspořádal Celostátní svaz demokratických odborů sérii půldenních stávek a pohrozil vážnější akcí, pokud nebudou jeho požadavky zohledněny v nové podobě zákona; i oficiální odbory oznámily plán na další generální stávku. Organizace zaměstnavatelů naopak chtěly zachovat co nejvíce z prosincové verze (Kim 1998, 1156).

Nakonec byly v tomto úsilí poměrně úspěšné. Konečný návrh zákona, na kterém se vláda s opozicí 10. března shodly, se od zákona z 26. prosince lišil jen několika ústupky. Legální koexistence různých odborových svazů byla umožněna s okamžitou platností a naopak snadné propouštění zaměstnanců mělo být odsunuto o dva roky do budoucnosti. Revidovaný zákon zachoval flexibilní pracovní dobu i zákaz vyplácet mzdu nepracujícím odborovým aktivistům, vyplácení mzdy za prostávkovanou pracovní dobu už nebylo zakázáno, ale výslovně bylo uvedeno, že zaměstnavatelé ji nejsou povinni vyplácet. Obě odborové ústředny nové znění zákona odmítly, ale nepodnikly další kroky. Podpora veřejnosti a opozičních stran i finanční zdroje odborů se už vyčerpaly a některé členské organizace deklarovaly, že se k dalším stávkám nepřipojí nebo nebudou požadovat zvýšení mezd (Kim 1998, 1156–1158). Pro Celostátní svaz demokratických odborů znamenalo nové znění zákona možnost legalizace.

Už 19. března zbankrotovala po Hanbo další ocelárna, Sammi Steel. Měla dluhy ve výši 2,3 biliónů wonů, 33násobek svého vlastního kapitálu. Další *čáboly*, které se ocitly v platební neschopnosti, byly Jinro Group, výrobce alkoholických nápojů, s tříbiliónovým dluhem v dubnu, maloobchodní řetězec Dainong v květnu a šestý největší *čából* Ssangyoung v červnu. 15. července, 13 dní po propuknutí krize v Thajsku, požádala Kia Motors o mimořádnou půjčku k odvrácení bankrotu. Bylo jasné, že korejská ekonomika má potíže, ale vláda reagovala bezradně. Až v srpnu přijala několik opatření, která měla zvýšit důvěru v korejskou ekonomiku a pomoci bankám, zatíženým nevymahatelnými půjčkami; ta se však minula účinkem (Sharma 2003, 214–215).

Už od března znovu přibývalo incidentů, při kterých vojáci Korejské lidové armády vstupovali do jižní části demilitarizované zóny. 10. dubna došlo k výměně varovných výstřelů; 16. července konečně při hranicích okresu Čchörwön proběhla přestřelka, při které někteří ze severokorejských vojáků utrpěli zranění a možná i zemřeli. Po tomto incidentu začala KLCDR ohlašovat aktivity v demilitarizované zóně předem (Michishita 2010, 143–144).

21. července 1997 byl na sjezdu Strany nové Koreje zvolen její kandidát pro prosincové prezidentské volby – I Hö-čchang. Byl to bývalý soudce Nejvyššího soudu a krátce též premiér, než rezignoval kvůli rozporům s prezidentem Kim Jöng-samem. Brzy po jeho nominaci byla zveřejněna informace, že oba I Hö-čchangovi synové se vyhnuli vojenské službě kvůli své nedostatečné tělesné hmotnosti (což vedlo k obviněním ze zneužití otcova postavení, i když ta nebyla pravdivá; Heo a Roehrig 2010, 52). I In-dže, který v nominaci skončil druhý, se rozhodl kandidovat nezávisle (přestože předtím dal slib, že se podřídí rozhodnutí sjezdu); tvrdil, že I Hö-čchangova reputace byla nenapravitelně poškozena, poukazoval také na své mládí (49 let) a sliboval generační posun v korejské politice. 4. listopadu založil Novou národní stranu (*Kungmin sindang*, NPP) a podařilo se mu pro ni získat některé z členů Strany nové Koreje (Park 1998, 4–5).

Kim Tä-džung 3. listopadu uzavřel strategickou alianci s Kim Čong-pchilovou Liberálně demokratickou unií. Ta mu přinesla podporu v provinciích Čchung-čchöngu a větší věrohodnost mezi konzervativci (Kim

Čong-pchilova manželka byla příbuzná bývalého prezidenta Pak Čöng-hüiho; Park 1998, 5). Kim Čong-pchil na tuto dohodu přistoupil proti slibu zavedení parlamentního systému, což by bylo výhodné pro jeho menší stranu (Heo a Roehrig 2010, 53). Kim Tä-džung získal také podporu Pak Tchä-džuna, zakladatele oceláren v Pchohangu (Park 1998, 5), tedy v oblasti Jöngnam, která mu jinak nebyla nakloněna.

I Hö-čchang se dohodl s Čo Sunem, který mezitím rezignoval jako starosta Söulu a stal se předsedou Demokratické strany, na jejím sloučení se Stranou nové Koreje. Tím 21. listopadu vznikla strana Velká vlast (*Hannara tang*, GNP). Oproti Straně nové Koreje měla výraznější většinu v Národním shromáždění, Demokratická strana navíc měla podporu voličů v provincii Kangwön a historickou návaznost na opozici proti vojenskému režimu. Strana se snažila distancovat od Kim Jöng-samovy administrativy, I Hö-čchang sliboval „konec politiky tří Kimů“ (Kim Jöng-sam, Kim Tä-džung a Kim Čong-pchil) a konec „feudálního“ regionalismu (Park 1998, 5–6).

Ale regionalismus byl ve volbách stále ještě podstatným faktorem. Oblast Jöngnam, ze které pocházeli všichni předchozí prezidenti od roku 1961, tentokrát neměla jednoznačného kandidáta a skončila rozštěpena mezi podporou I Hö-čchanga a I In-dže. Žádný z nich tak nepředstihl Kim Tä-džunga, který se se ziskem 40,3% hlasů v jednokolových volbách 18. prosince stal prezidentem Korejské republiky. Bylo to jen o 1,6% z celkového počtu hlasů více, než obdržel I Hö-čchang (Park 1998, 5–6). Kromě toho šlo o první volby, kterým předcházely televizní debaty mezi kandidáty, což snížilo náklady na velká předvolební shromáždění. Poznamenala je neopodstatněná obvinění proti kandidátům a také další finanční skandál, tzv. *sepchung* („daňový vítr“ analogicky k „severáku“ z předchozích voleb do Národního shromáždění). I Hö-čchangův bratr a několik poslanců strany Velká vlast donutilo Samsung, Hyundai, LG a další *čäböly* k příspěvkům do I Hö-čchangova volebního fondu pod pohrůzkou daňového auditu. Jeden příspěvek měl formu nákladního automobilu naloženého penězi, což vedlo k přezdívce *čchattegi tang* („nakládací strana“) (Heo a Roehrig 2010, 53–54). Přesto se Tong Whan Park domníval, že to byly z peněžního hlediska do té doby nejčistší volby vůbec (Park 1998, 7).

Předvolební kampaň se časově kryla s propuknutím bankovní a měnové krize v Koreji a jednáním mezi vládou a Mezinárodním měnovým fondem. Po vykoupení zadlužené společnosti Kia Motors vládou 22. října začaly zahraniční, zvláště japonské, banky stahovat svoje půjčky a nastal pokles směnného kurzu wonu a vyčerpávající snaha centrální banky o jeho uhájení. 16. listopadu se kurz propadl na více než 1000 wonů za jeden americký dolar a problém se přenesl na půdu státní politiky. 18. listopadu Národní shromáždění odmítlo Kang Kjŏng-sikův plán na získání půjčky IMF a ministr byl druhý den odvolán. Následovalo Im Čchang-jŏlovo neúspěšné jednání o bilaterální pomoci s Japonskem a USA a konečně 21. listopadu definitivní rozhodnutí přijmout pomoc IMF (Sharma 2003, 215–218; viz též 1. kapitolu).

Onno de Beaufort Wijnholds chválí reakci korejské veřejnosti na krizi; po počátečních demonstracích začala pevně podporovat reformy a dokonce se ve velkém počtu účastnila hnutí za prodej soukromých šperků a vzácných kovů za účelem splacení národního dluhu (Wijnholds 2011, 60–61). Lze udělat jistou paralelu s postojem opozičních politiků, zvláště Kim Tä-džunga.

Kim Tä-džung a I In-dže prohlásili, že v případě svého zvolení a pokud počet bankrotů a míra nezaměstnanosti budou příliš vysoké, projednají podmínky pomoci s IMF nanovo. To vyjednávače měnového fondu znepokojilo a vyžádali si písemný závazek všech tří kandidátů, že budou dohodnuté podmínky dodržovat. Prezident Kim Jŏng-sam od nich takové prohlášení získal. Pozdě večer 3. prosince, dva týdny před volbami, bylo dosaženo dohody. Ale už 6. prosince Kim Tä-džung prohlásil, že po zvolení prezidentem podmínky přece jenom s IMF znovu projedná. Zároveň v rámci své volební kampaně zveřejnil v hlavních denících formou placených inzerátů ostrou kritiku podmínek IMF. Sama vláda 9. prosince poskytla investici ve výši 1 miliardy wonů dvěma komerčním bankám, což bylo v rozporu se zněním dohody. Deník *Čosŏn ilbo* publikoval uniklé dokumenty IMF, ze kterých vyplývalo, že korejský zahraniční dluh se splatností v roce 1998 není oficiálně publikovaných 65 miliard amerických dolarů, ale 116 miliard. Panika na trzích tak pokračovala a IMF spolu s americkým ministerstvem financí uvažovaly o tom, že připustí státní bankrot Korejské republiky (Sharma 2003, 219–220).

Ale Kim Tä-džung po volbách změnil názor. 19. prosince pronesl jako jejich vítěz projev k národu, ve kterém slíbil přesně dodržovat dohodu s IMF, provést důkladné ekonomické reformy a usilovat o přijetí potřebných zákonů v Národním shromáždění (Sharma 2003, 220). Tam si totiž udržovala většinu 165 z celkových 299 křesel I Hö-čchangova strana Velká vlast, zatímco Národní kongres nové politiky měl pouze 78 křesel a jeho spojenec Liberálně demokratická unie jen 43 (Park 1998, 9). Důvody Kim Tä-džungova obratu byly dva: jednak to byl sám katastrofální stav korejského finančního sektoru, ale zároveň i názory některých jeho poradců, kteří si přáli zlomit vliv *čäbölü* (Sharma 2003, 249).

Ostatně totéž si přál i Kim Tä-džung sám. Byl jednoznačně nepřitelem *čäbölü* a domníval se, že krizi způsobilo nekalé spojení mezi vládou a velkými podnikateli, vládou kontrolovaný finanční sektor a přemrštěná expanze velkých obchodních konglomerátů. Podobně smýšleli i mnozí z poradců jeho administrativy (Sharma 2003, 230). Je třeba říct, že Kim Tä-džung nebyl úplně nevinnou účastí na zavedeném systému: za No Tchä-uova skandálu v roce 1995 přiznal, že o volbách v prosinci 1992 přijal od tehdejšího prezidenta 2 miliardy wonů (Koh 1996, 55).

25. února 1998 byl nový prezident Kim Tä-džung slavnostně uveden do funkce. Byl to první prezident Korejské republiky v historii, který pocházel z historické provincie Čölla (Honam). Podle Uk Heoa a Terence Roehriga byl pokrokový a levicový (Heo a Roehrig 2010, 51). Také Tong Whan Park uvádí jako jednu z Kim Tä-džungových „Achilových pat“ ve volbách (druhou byla úzká regionální základna na jihozápadě republiky) „pověst pokrokového politika slabého vůči Pchjôngjangu“ (Park 1998, 5). Shalendra Sharma ho považuje za „populistu“ (Sharma 2003, 218). Hagen Koo ho chválí jako „pokrokového a zkušeného politického vůdce“ (Koo 2000, 245), kdežto podle Yong Cheol Kima byly všechny korejské politické strany (tedy i Kim Tä-džungův Národní kongres nové politiky) „either catch-all or conservative rather than class oriented or progressive in nature“ (Kim 1998, 1156).

Všechny tyto charakteristiky mají spíše publicistický než vědecký charakter. O hlubší rozbor Kim Tä-džungova myšlení v době krize se s pomocí teorie systémové dynamiky pokusil Kim Tong-hwan. Jeho „kauzální mapa“ (*ingwa čido*; v protikladu ke dlouhodobě orientované „kognitivní mapě“, *indži čido*) Kim Tä-džungova myšlení se omezuje na období února do prosince 1998, ze kterého shromáždil podklady v podobě 850 stran prezidentových zaznamenaných výroků (Kim 2000, 12–13). Výsledná mapa ukazuje, že Kim Tä-džung považoval demokracii, resp. autoritářství za zásadní faktor, který měl vliv na korejskou konkurenceschopnost, politiku „zdánlivého, vnějškového“ růstu (*öhjǒng sǒngdžang*) a zároveň prostřednictvím korupce a spolu s nezaměstnaností i nepokoje ve společnosti; nepokoje ovlivňovaly zahraniční investice, úvěrové ratingy a tím společně s konkurenceschopností také vnější rezervy a měnovou krizi; krize měla vliv na úrokovou míru a reformy, tyto faktory zase spolu se zaměstnaností na bankroty a ekonomickou aktivitu vůbec. Zvláštní místo v mapě zaujímají zahraniční investice, které podle ní mají jen jednoznačně pozitivní výstupy (zaměstnanost a vnější rezervy); a je zajímavé, že jediným faktorem ovlivňujícím demokracii/autoritářství je korupce (*pudžǒng pupchä*; Kim 2000, 19). Podle tohoto schématu se Kim Tä-džung v roce 1998 jeví jako prodemokratický politik, zastávající ekonomických reforem a zahraničních investic, ale spíše skeptický, pokud jde o reformovatelnost politického systému.

Tomu odpovídala i jeho povolební strategie. Zatímco po parlamentních volbách v dubnu 1996 se Straně nové Koreje, podporující prezidenta Kim Jǒng-sama, podařilo získat většinu v Národním shromáždění přetahováním poslanců opozičních stran, tentokrát se strana Velká vlast jako její následník stala „obětí“ stejné strategie Národního kongresu nové politiky a Liberálně demokratické unie, stran podporujících nového prezidenta. Než se však Kim Tä-džungově koalici podařilo získat většinu, uplynulo skoro půl roku a během té doby Velká vlast byla čím dál méně ochotna ke spolupráci na přijímání reformních zákonů (Park 1999, 137). V září 1998 patřilo k vládnoucí koalici konečně 158 poslanců, ale prostředky, kterými toho bylo dosaženo, zahrnovaly výhrůžky vyšetřováním prokuraturou nebo daňovou správou a jen za první polovinu roku 1998 došlo i ke 3580 případům nezákonného odposlouchávání (oproti 2400 za rok 1996). Po dosažení parlamentní většiny se vládní koalice

snažila co nejrychleji chybějící legislativu doplnit, opět s pomocí prostředků, které užívali už její předchůdci; v lednu 1999 přijala 66 navržených zákonů na 15 minut trvajícím zasedání a v květnu dalších 6 za 8 minut (Heo a Roehrig 2010, 55).

Koaliční strany měly i vzájemné spory. Národní kongres nové politiky neusiloval o změnu státního zřízení na parlamentní systém, jak před volbami slíbil Liberálně demokratické unii (Park 1999, 137). Je ovšem také pravdou, že bez spolupráce strany Velká vlast nebylo možné pro změnu ústavy získat nutnou dvoutřetinovou většinu v Národním shromáždění (Heo a Roehrig 2010, 56). Velká vlast také odmítla, v době, kdy ještě měla ve shromáždění absolutní většinu, zvolit Kim Čong-pchila předsedou vlády; Kim Tä-džung ho pak jmenoval prozatímním předsedou (Heo a Roehrig 2010, 55).

Kim Tä-džungova ekonomická politika v roce 1998, roce recese a sociálních problémů, byla podstatně účinnější (to odpovídá i Kim Tong-hwanově „kauzální mapě“). Už 20. prosince 1997, dva dny po svém zvolení a jeden den po projevu, ve kterém přislíbil podporu reformám a politice IMF, se sešel s dosavadním prezidentem Kim Jöng-samem a společně vytvořili dvanáctičlenný výbor pro řešení mimořádné ekonomické situace, složený ze členů odcházející i nastupující administrativy. Tomu pak Kim Tä-džung sám po celé dva měsíce do své inaugurace fakticky předsedal. Výbor zajistil věrohodné vedení ekonomické politiky v bezprostředně krizovém období (Sharma 2003, 231).

Nastávající prezident považoval za nejdůležitější reformu *čäböľü*. Už počátkem ledna 1998 se sešel s prezidenty pěti největších společností a požadoval, aby se zavázali splnit pět požadavků – konsolidované účetní výkazy, konec vzájemného ručení za půjčky mezi podniky v každé skupině, požadavek na profitabilitu dceřiných společností, partnerství s malými a středními podniky a navýšení majetku společností ze soukromého bohatství jejich prezidentů. Byla také vytvořena státní komise pro finanční dozor, která fakticky úplně kontrolovala bankovní sektor (včetně přidělování úvěru), a tak se dala použít i jako donucovací prostředek vůči podnikům. To se pak skutečně dělo, například když společnost LG odmítala prodat svoje polovodičové závody skupině Hyundai, komise okamžitě

kontaktovala její věřitele ve věci odmítnutí dalších půjček pro LG a stažení dosavadních. Společnost se nakonec podvolila (Sharma 2003, 231–233).

Dohoda s IMF požadovala také liberalizaci pracovního práva. Kim Tä-džung nejprve navrhl vytvoření tripartitní rady mezi vládou, podnikateli a odboráři. Stalo se tak 14. ledna a už 6. února rada dospěla ke tripartitní smlouvě, ve které odbory přistoupily na požadavky IMF, výměnou za větší politická práva odborů a rozšíření práva veřejných zaměstnanců na kolektivní vyjednávání (Koo 2000, 245). 13. února tak byla přijata další novela pracovního práva. Oproti 11 měsíců starému zákonu umožnila okamžitě flexibilní propouštění a zaměstnávání dočasných pracovníků (Kim 1998, 1157). Řadoví členové Celostátního svazu demokratických odborů byli s tímto vývojem nespokojeni. 9. února byl svolán mimořádný sjezd, na kterém delegáti tripartitní smlouvu odsoudili; a po přijetí pracovního zákona členové svazu odvolali dosavadní vedení. Novým předsedou se stal radikální vůdce odborářů z Hyundai Heavy Industry, I Kap-jong (Koo 2000, 246).

V květnu 1998 oznámila Hyundai Motor Company plán propustit 8189 dělníků, tedy asi 18% všech svých zaměstnanců. Její odborový svaz patřil k nejorganizovanějším a nejradikálnějším v Koreji a zároveň ke klíčovým složkám Celokorejského svazu demokratických odborů. Dělníci vstoupili do stávky ihned po oznámení plánu. Požadovali jeho odvolání a namísto něj přijetí mírnějších opatření, jako zkrácení pracovní doby a dobrovolný předčasný důchod. Tohoto prostředku už společnost ve skutečnosti využívala. Konflikt se táhl až do srpna téhož roku, kdy obě strany s pomocí místopředsedy Národního kongresu nové politiky No Mu-hjõna a ministra práce I Ki-hoa dospěly k dohodě. Propuštěno bylo jenom 277 dělníků, ale samotný princip propouštění přebytečných zaměstnanců tím byl ze strany odborářů uznán (Koo 2000, 247).

Ještě v roce 1998 došlo ke sporu mezi politickými stranami v Korejské republice. Vládnoucí Národní kongres nové politiky vyslovil obvinění, že tři zástupci strany Velká vlast žádali KLDR o vyvolání další přestřelky v demilitarizované zóně těsně před prezidentskými volbami předchozího roku. Ale samotná Korejská strana práce se do sporu prostřednictvím svého Výboru pro

mírové sjednocení vložila s tvrzením, že kdyby zveřejnila všechno, co o incidentu ví, utrpěly by tím na jihu jak opoziční, tak i vládnoucí strana (Park 1999, 139).

Na druhou stranu, od 18. listopadu (Yoon 2000, 165) začala společnost Hyundai pořádat zájezdy do severokorejského pohoří Kūmgangsan. Umožnila to Kim Tä-džungova „sluneční“ politika vůči KLCDR a dohoda, kterou zakladatel společnosti Čong Ču-jöng v jejím rámci uzavřel; zaplatil za to KLCDR 942 milióny amerických dolarů, 50 000 tunami obilí, osobními a nákladními automobily a 1001 kravami (Park 1999, 138). V prvním roce Kūmgangsan navštívilo asi 140 000 jihokorejských turistů, i když projekt byl na 45 dní přerušen po šestidenním zadržení jednoho z nich. Čong Ču-jöng v říjnu 1999 dosáhl také porozumění s Kim Čong-ilem ve věci vytvoření průmyslové zóny na západním pobřeží (Yoon 2000, 165–166), později realizované v Käsöngu.

Kim Tä-džung a Kim Čong-pchil nadále usilovali o politické reformy. V květnu se shodli na změně volebního systému pro Národní shromáždění; místo dosavadních volebních obvodů pro každé poslanecké křeslo měly vzniknout větší, ve kterých by se volilo několik poslanců; část poslanců se navíc měla volit proporcionálním systémem. Mělo to omezit problém regionalismu. Ale jejich koalice stále ještě neměla ústavní většinu a opozice i tyto změny odmítla. Ze stejného důvodu se Národní kongres nové politiky a Liberálně demokratická unie dohodly, že před volbami roku 2000 nebudou usilovat o zavedení parlamentního systému. Zároveň se diskutovalo o jejich sjednocení, ale v Liberálně demokratické unii s tím část členů nesouhlasila (Yoon 2000, 170–171). Jediná politická změna, která se v této době realizovala, spočívala ve snížení počtu poslanců Národního shromáždění na 273, aby se vyhovělo veřejnému mínění a také politici se museli podrobit „restrukturalizaci“. V tomto počtu existoval korejský parlament po následujících volbách roku 2000, ale pro další byl navrácen zase na 299 míst (Heo a Roerig 2010, 55).

V červnu 1999 došlo k ozbrojenému incidentu ve Žlutém (Západním) moři. 6. června tisková agentura KLCDR oznámila, že vojenská plavidla Korejské republiky vplula do jejích teritoriálních vod a následující den překročily hlídkové lodě KLCDR námořní linii, dělicí teritoriální vodstva korejských států (její průběh

byl předmětem sporů mezi oběma vládami, zde se jednalo o tzv. Northern Limit Line, prosazovanou KR). V následujících dnech plavidel i palebné síly na obou stranách přibývalo a konfrontace se zostřovala. 15. června vypukla „bitva o Jönpchjöng.“ Zpočátku do sebe plavidla jen vrážela (tak jako v předchozích dnech), ale v 9:28 zahájila vážně poškozená hlídková loď KLCDR palbu a lodě KR ji opětovaly. Bitva trvala 14 minut, na straně KLCDR byla jedna torpédová loď potopena a pět hlídkových lodí poškozeno a 17–30 (podle ministerstva obrany KR; jiné zdroje odhadovaly i více než 100) námořníků zabito; na straně KR bylo poškozeno pět lodí, ale jen devět námořníků utrpělo lehká zranění. Do 11:00 se všechny severokorejské lodě stáhly na sever a incident tím skončil (Michishita 2010, 145–147).

V roce 1999 utrpěla Kim Tä-džungova vláda vlastní korupční skandál, tzv. Furgate (*mopchigeitchü*). Čchö Sun-jöng, prezident skupiny Shindongah, byl už od předchozího roku zadržován za ilegální únik kapitálu. Jeho manželka se pokusila vyšetřování ovlivnit zakoupením drahého kožichu pro manželku generálního prokurátora Kim Tchä-džönga. Nezávislé vyšetřování v listopadu 1999 prokázalo, že se prokuratura snažila skandál utajit. Další aféru vyvolal poslanec Čöng Hjöng-gün, sám bývalý rozvědčík vojenského režimu, který odhalil existenci vládního dokumentu požadujícího přísnější kontrolu tisku, údajně dílo prezidentova tajemníka. Ve skutečnosti však autorem byl reportér deníku *Čung-ang ilbo* a další reportér dokument pro Čöng Hjöng-güna za úplatu obstaral. *Čung-ang ilbo* sám patřil Hong Sök-hjönovi, prezidentovi skupiny Pokwang, a ten se stal předmětem dalšího vyšetřování pro daňové úniky ve výši 68,5 miliard wonů. Hongův deník a strana Velká vlast prohlašovaly, že jde o pokus potlačit svobodu tisku (Yoon 2000, 169–170).

Na konci roku 1999 bylo jasné, že finanční krize pro Korejskou republiku skončila. Oživení bylo tak silné, že se objevovaly spíše obavy z „přehřátí“ ekonomiky (Yoon 2000, 167). Od května už Korea nečerpala pomoc IMF (Sharma 2003, 228). V politické oblasti bylo velkou změnou „laterální“ předání moci dřívější opozici (Heo a Roerig 2010, 51), které se odehrálo právě za vrcholící ekonomické krize, jinak se ale dá říct, že se mnoho nezměnilo. Politické praktiky z dob Kim Jöng-samovy vlády se opakovaly i za

prezidentství Kim Tä-džunga. Vedle určitého pokroku v mezikorejských vztazích (který většinou spadá mimo rámec této práce) byla nejvýraznější agendou nové vlády snaha omezit vliv *čäbölü*. Přestože se jí dočasně podařilo vnutit průmyslovým skupinám svou vůli v záležitosti restrukturalizace a donutit je i k výměně celých podnikových odvětví, nakonec nedošlo k radikální změně jejich povahy. Nakonec největší změnou, ke které v krizových letech došlo, byla sama zkušenost ekonomického a sociálního otřesu. Z té pak vyšla i společenská poptávka po reformě sociálního systému, o kterou se Kim Tä-džungova i následující vlády s různým úspěchem pokoušely.

7. Závěr.

Krise roku 1997 postihla ekonomiku, která byla nejen zdánlivě robustní, ale skutečně pořád měla mnoho silných stránek a jejíž zahraniční zadlužení nebylo zdaleka nebezpečně vysoké. Mělo však nevýhodnou časovou strukturu, dlouhodobé investice byly často kryty krátkodobými zahraničními půjčkami. Když poklesla důvěra zahraničních finančních institucí v korejskou ekonomiku, nebyly korejské banky schopny dosáhnout obnovení půjček a Korea rapidně ztrácela vnější rezervy. Aby nedošlo ke státnímu bankrotu, musela přijmout půjčku od Mezinárodního měnového fondu a podřídit se jeho podmínkám.

Proč však korejská ekonomika přes své robustní makroekonomické indikátory přestala budit důvěru zahraničních investorů? Někteří autoři se domnívají, že šlo pouze o iracionální „nákazu“ od ekonomik v jihovýchodní Asii. To byl jistě jeden z faktorů. Ale nedůvěru mohly budit i jiné než ekonomické zprávy, které z Korejské republiky přicházely. Po odhalení prezidentských tajných fondů v roce 1995 následovala nešťastná série korupčních skandálů, které postihly vládnoucí Kim Jōng-samovu administrativu. Radikální studenti sympatizující s KLDK sváděli okázalé souboje s bezpečnostními složkami. Co bylo důležitější, korejští dělníci, v té době už jedni z nejlépe placených v Asii, prokázali dostatečnou organizovanost a odvahu, aby uskutečnili několikátýdenní generální stávkou. Konečně incidenty v demilitarizované zóně i na moři mohly u některých investorů vzbudit i obavy z válečného rizika v Koreji. Finanční sektor odhadovaná rizika kvantifikuje a mění je ve zpřísněné podmínky poskytnutí úvěru; v určitém okamžiku působila Korejská republika natolik nevěrohodně, že si nemohla dovolit ani malý dluh.

I z této skutečnosti se korejští ekonomové poučili. Jak poznamenává Wijnholds, po krizi si Korejská republika vybuďovala značné vnější rezervy (Wijnholds 2011, 61) a už vždy byla jen věřitelskou ekonomikou.

Literatura

Primární prameny

IMF Stand-By Arrangement: Summary of the Economic Program. *International Monetary Fund* [online]. 5. prosince 1997 [cit. 1.5.2018]. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/np/oth/korea.htm>

Korea Letter of Intent. *International Monetary Fund* [online]. 3. prosince 1997 [cit. 1.5.2018]. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/np/loi/120397.htm>

WIJNHOLDS, Onno de Beaufort. *Fighting Financial Fires: An IMF Insider's Account*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2011. ISBN 978-0-230-29267-3.

Sekundární prameny

ČANG, Sin-čchöl. *OECD-üi Hanguk nodongböp monitchöring: sidžagesö čongnjokkadži*. Söul: Hanguk nodong jönguwön, 2008.

Če15gi Hančchongnjönüi čchongnosön punsök. Jong-in: Čchi-an čöngčchäk jönguso, 2007.

ČCHÖ, Pjöng-do. **Tosi čutchäk sidžangüi pjöndongsönggwa pudongsan čöngčchägüi hankje: IMF ügi ihu Söurül čungsimüro.** *Hanguk čijök čiri hakhödži*, 2009, roč. XV, č. 1, s. 138–160.

GOCHOCO-BAUTISTA, Maria Socorro. **Financial liberalization and economic reform: The Philippine experience.** In LEE, Chung H. *Financial Liberalization and the Economic Crisis in Asia*. London: RoutledgeCurzon, 2003, s. 133–154.

HEO, Uk a ROEHRIG, Terence. *South Korea since 1980*. New York: Cambridge University Press, 2010. ISBN 978-0-521-74353-2

HWANG, Tchä-jön. **Hančchongnjönüi nalgün čöngčchi injömgwa haksäng undongüi „čönggwön kjočche“.** *Tähak kjojuk*, září–říjen 1997, s. 28–33.

JOMO, Kwame Sundaram. **Causes of the 1997–1998 East Asian crises and obstacles to implementing lessons.** In CARNEY, Richard. *Lessons from the Asian Financial Crisis*. London: Routledge, 2009, s. 33–63.

KANG, David C. *Crony Capitalism: Corruption and Development in South Korea and the Philippines*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. ISBN 0-521-80817-0.

KIM, Han-su. *IMF öhwan ügiüi wöningwa üigi susöp kwadžöngesöüi mundžedžöm*. Kojang: Kchimeikchö, 2016. ISBN 978-8-969-33658-3.

KIM, Tong-hwan. **Kim Tä-džung täčchongnjönüi ingwa čido: 1997njöndo kümjung ügiüi wön-ingwa kükpoge kwanhan Kim Tä-džung täčchongnjönüi sisütchem sago.** *Hanguk sisütchem tainämiksü jöngu*, 2000, roč. I, č. 5, s. 5–28.

KIM, Yong Cheol. **Industrial Reform and Labor Backlash in South Korea: Genesis, Escalation, and Termination of the 1997 General Strike.** *Asian Survey*, prosinec 1998, roč. XXXVIII, s. 1142–1160.

KOH, B. C. **South Korea in 1995: Tremors of Transition.** *Asian Survey*, leden 1996, roč. XXXVI, č. 1, s. 53–60.

KOH, B. C. **South Korea in 1996: Internal Strains and External Challenges.** *Asian Survey*, leden 1997, roč. XXXVII, č. 1, s. 1–9.

KOO, Hagen. **The Dilemmas of Empowered Labor in Korea: Korean Workers in the Face of Global Capitalism.** *Asian Survey*, březan/duben 2000, roč. XL, č. 2, s. 227–250.

LI, Kui-Wai. *Capitalist Development and Economism in East Asia: The Rise of Hong Kong, Singapore, Taiwan, and South Korea*. London; New York: Routledge, 2002. ISBN 0-415-26873-7.

MICHISHITA, Narushige. *North Korea's Military-Diplomatic Campaigns, 1966–2008*. London; New York: Routledge, 2010. ISBN 0-203-87058-1.

PARK, Tong Whan. **South Korea in 1997: Clearing the Last Hurdle to Political-Economic Maturation**. *Asian Survey*, leden 1998, roč. XXXVIII, č. 1, s. 1–10.

PARK, Tong Whan. **South Korea in 1998: Swallowing the Bitter Pills of Restructuring**. *Asian Survey*, leden/únor 1999, roč. XXXIX, č. 1, s. 133–139.

SHARMA, Shalendra D. *The Asian financial crisis: Crisis, reform and recovery*. Manchester; New York: Manchester University Press, 2003. ISBN 0-7190-6602-6.

SHENG, Andrew. *From Asian to Global Financial Crisis: An Asian Regulator's View of Unfettered Finance in the 1990s and 2000s*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. ISBN 978-0-521-13415-6.

TRAN, Van Hoa. **Causes of and Prescriptions for the Asian Financial Crisis**. In TRAN, Van Hoa a HARVIE, Charles. *The causes and impact of the Asian financial crisis*. Houndmills: Macmillan Press, 2000a, s. 11–25.

TRAN, Van Hoa. **Fundamental Causes of the Asian Financial Crisis: An Econometric Study**. In TRAN, Van Hoa a HARVIE, Charles. *The causes and impact of the Asian financial crisis*. Houndmills: Macmillan Press, 2000b, s. 26–34.

YOON, Young-Kwan. **South Korea in 1999: Overcoming Cold War Legacies**. *Asian Survey*, leden/únor 1999, roč. XL, č. 1, s. 164–171.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Chronologie

Příloha č. 1: Chronologie

(Data jsou ve formátu rr/mm/dd.)

- 95/10/27** No Tchä-u přiznává existenci tajného fondu (Heo a Roehrig 2010, 48)
- 95/11/16** No Tchä-u zatčen (Heo a Roehrig 2010, 48)
- 95/12/03** Čön Tu-hwan zatčen (Heo a Roehrig 2010, 48)
- 96/04/04** KLA odmítá dále udržovat DMZ (Michishita 2011, 141)
- 96/04/05** KLA buduje obranná postavení v DMZ (až do 7.4.), KR zvyšuje pohotovostní stupeň společného velitelství (Michishita 2011, 141)
- 96/04/06** Zasedání Rady národní bezpečnosti (Michishita 2011, 141)
- 96/04/09** KLDR Kim Kwang-džin varuje před vypuknutím války, KR náčelník štábu nařizuje reagovat na provokace (Michishita 2011, 141)
- 96/04/11** Volby do Národního shromáždění (Koh 1997, 2), KLA v jižní části DMZ (Michishita 2011, 141)
- 96/04/12** 2:30: KLA se stahuje z jižní části DMZ (Michishita 2011, 141)
- 96/05/09** Výbor pro reformu vztahů práce s managementem (Kim 1998, 1145)
- 96/05/20** NKP má parlamentní většinu (Koh 1997, 2)
- 96/08** Incident s organizací *Hančchongnjön* (Koh 1997, 4)
- 96/08/26** Rozsudek nad bývalými prezidenty (Koh 1997, 5)

- 96/09/17** Průnik severokorejské ponorky (Michishita 2011, 142; Koh 1997, 6 uvádí datum 18. září.)
- 96/10** Odvolán ministr obrany I Jang-ho (Koh 1997, 5)
- 96/11/10** Vláda a NKP konzultují pracovní problematiku (Kim 1998, 1149)
- 96/12/03** Návrh reformy pracovního zákona (Kim 1998, 1149)
- 96/12/08** NKP prohlašuje, že reforma pracovního zákona nutná do konce měsíce (Kim 1998, 1154)
- 96/12/12** KR členem OECD (Čang 2008, 3–4).
- 96/12/16** Odvolací soud snížil tresty v procesu s bývalými prezidenty (Koh 1997, 5)
- 96/12/26** 6:00 „tajné“ jednání Národního shromáždění (Koh 1997, 6), KCTU vyhláší generální stávkou (Koo 2000, 239)
- 96/12/27** FKTU se přidává ke stávce (Koo 2000, 239)
- 96/12/28** 372 000 stávkujících (Koo 2000, 239), ICFTU stížnost u ILO (Kim 1998, 1154)
- 97/01/09** Protestní nota ILO (Kim 1998, 1154)
- 97/01/10** Demonstrace odborů před korejskými ambasádami v 22 zemích (Kim 1998, 1154)
- 97/01/11** Delegace OECD a ICFTU (Kim 1998, 1154)
- 97/01/13** Amnesty International kritizuje vydání zatykačů na předáky stávkujících (Kim 1998, 1154)

- 97/01/17** NKP dialog s opozicí (Kim 1998, 1155)
- 97/01/21** Prezident slibuje revizi kontroverzních zákonů (Kim 1998, 1155)
- 97/01/22** KCTU stávkuje pouze ve středy (nakonec jediná středa; Kim 1998, 1155)
- 97/01/23** Bankrot Hanbo Steel and Construction (Sharma 2003, 213)
- 97/01/26** Demontrace KCTU a FKTU (Kim 1998, 1155)
- 97/01/28** KCTU ruší střeďeční stávky (Kim 1998, 1155)
- 97/02/12** Dohoda NCNP a ULD o mimořádném sezení k revizi pracovního zákona (Kim 1998, 1156)
- 97/02/17** Začátek sezení NCNP-ULD (Kim 1998, 1156)
- 97/02/24** Opoziční návrh pracovního zákona (Kim 1998, 1156)
- 97/02/28** KCTU půldenní stávky (Kim 1998, 1156)
- 97/03/10** Revize pracovního zákona (Kim 1998, 1156)
- 97/03/19** Bankrot Sammi Steel (Sharma 2003, 214)
- 97/04/21** Bankrot Jinro Group odvrácen mimořádnou půjčkou, ke které vláda banky donutila (Sharma 2003, 214 a 248)
- 97/05** Bankrot Dainong (Sharma 2003, 214)
- 97/06** Bankrot Ssangyoung (Sharma 2003, 214)

- 97/07/15** Kia Motors žádá o záchrannou půjčku (Sharma 2003, 214)
- 97/07/21** Sjezd NKP nominuje I Hö-čchanga (Park 1998, 4)
- 97/10/22** Kia Motors vykoupena vládou (Sharma 2003, 215)
- 97/11/03** Aliance NCNP-ULD (Park 1998, 5)
- 97/11/04** Vznik NPP (Park 1998, 5)
- 97/11/16** Volně směnitelný kurz wonu (Sharma 2003, 218)
- 97/11/18** Kang Kjöng-sik navrhuje požádat o pomoc MMF, Národní shromáždění návrh zamítá (Sharma 2003, 218)
- 97/11/19** Prezident Kim Jöng-sam propouští Kang Kjöng-sika. Im Čchang-jöl ministrem, slibuje, že o půjčku MMF nebude žádat. (Sharma 2003, 218)
- 97/11/20** Kurz wonu poklesl o více než 10%. (Sharma 2003, 218)
- 97/11/21** Formální žádost vlády KR o mimořádnou půjčku od IMF (Sharma2003, 181–182). Vznik GNP sloučením NKP a DP (Park 1998, 5)
- 97/11/26** Registrace kandidátů na prezidenta (Park 1998, 6)
- 97/12/03** IMF a korejská vláda oznamují balíček půjček ve výši 57 miliard USD. KR přijala všechny podmínky. (Sharma 2003, 182)
- 97/12/04** Smlouva podepsána. IMF ihned uvolňuje 5,56 miliard dolarů pro potřeby korejské vlády. (Sharma 2003, 182)
- 97/12/06** Kim Tä-džung znovu oznámil, že má v úmyslu smlouvu s IMF v případě svého zvolení prezidentem změnit (Sharma 2003, 219)

- 97/12/09** Vláda investuje do dvou komerčních bank (Sharma 2003, 219)
- 97/12/18** Kim Tä-džung zvolen prezidentem KR. (Park 1997, 5)
- 97/12/19** Kim Tä-džung pronáší projev u příležitosti svého volebního vítězství; vyjadřuje v něm úmysl dodržovat smlouvu s IMF a provést ekonomické reformy (Sharma 2003, 220)
- 97/12/20** Kim Jöng-sam po dohodě s Kim Tä-džungem omilostnil Čön Tu-hwana a No Tchä-ua (Hoe a Roehrig 2010, 49. Pramen uvádí datum 18. prosince, ale zároveň „two days after South Koreans elected [Kim Young-sam’s] successor“, což odpovídá 20. prosinci). Vytvoření krizového ekonomického výboru (Sharma 2003, 231)
- 97/12/30** Druhá výplata od IMF, 2 miliardy USD; a 5 miliard od IBRD, AsDB (Sharma 2003, 221)
- 98/01/14** Zřízena tripartitní rada (Koo 2000, 245)
- 98/01/16** Dohoda mezi KR a zahraničními bankami o obnovení půjček a změně jejich časové struktury (Sharma 2003, 220)
- 98/01/20** Společné prohlášení tripartitní rady (Koo 2000, 245)
- 98/02/06** Tripartitní dohoda o liberalizaci pracovního práva (Koo 2000, 245)
- 98/02/09** Mimořádný sjezd KCTU kritizuje tripartitní dohodu (Koo 2000, 246)
- 98/02/13** Novela pracovního zákona (Koo 2000, 246)
- 98/02/25** Kim Tä-džung prezidentem (Heo a Roehrig 2010, 49)
- 98/05** Stávka v Hyundai Motor Company (Koo 2000, 247)

- 98/08** Konec konfliktu v Hyundai Motor Company (Koo 2000, 247)
- 98/11/18** Zájezdy do Kŭmgangsanu (Yoon 2000, 165)
- 99/06/07** Začátek incidentu ve Žlutém moři (Michishita 2010, 145)
- 99/06/15** Bitva o Jŏnpchjŏng (Michishita 2010, 147)